

UiT Norges arktiske universitet

Fakultet for Humaniora, samfunnsvitenskap og lærerutdanning

Institutt for arkeologi, historie, religionsvitenskap og teologi

Forstår ikke Gud samisk?

En kontekstuell tilnærming til nyere samisk teologi og dens rolle i samisk-kirkelige forsoningsprosesser med utgangspunkt i Tore Johnsens bidrag.

Linett Bjørkto

Rel-3901 Masteroppgave i teologi, mai 2020

Forord

Samisk teologi, og særlig i nyere tid, er dagsaktuelt på flere ulike måter. Jeg fikk øynene opp for samisk teologi etter å ha kommet tilfeldig over Tore Johnsens bok *Jordens barn, solens barn, vindens barn*, en nydelig bok om samisk kontekstuell teologi. Omtrent samtidig som jeg snublet over Johnsen bok, var det også flere strømninger som ledet meg på sporet til samisk kontekstuell teologi og kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi. For det første fikk jeg et innblikk i samisk historie gjennom min jobb som prestevikar i Mo i Rana, hvor Thomas von Westen sto bak utbyggingen av Mo kirke. I tråd med Sør-Hålogaland bispedømmes satsning på inkludering av samisk språk i gudstjenesten ble jeg dessuten interessert i de samiske forholdene i byen. Jeg gikk til og med i fotsporene til den sørsamiske presten Bierna Bientie, som har lagt mange spor etter seg i menighetene i Rana. Og når jeg var på stiftsdager i Bodø havnet jeg midt i en diskusjon mellom to prester om forskjellen på *panteisme* og *panenteisme*, noe som pirret min nysgjerrighet ytterligere. Når jeg så byttet studiested fra TF i Oslo til UiT og KUN i Tromsø, oppdaget jeg også et betydelig større engasjement for det samiske i nord enn sørpå.

Arbeidet med masteroppgaven har gitt meg en del utfordringer, og det har vært komplisert å innhente nok materiale da alle biblioteker har vært stengt i flere uker på grunn av koronapandemien som har herjet i verden denne våren. Jeg vil takke min veileder Espen Dahl for konstruktive tilbakemeldinger og tips til litteratur, og min biveileder Roald E. Kristiansen som ga meg et godt dytt i riktig retning og tipset meg om svært relevant litteratur tidlig i prosessen. Jeg vil også takke mine flotte kolleger i kirken i Rana som har lettet arbeidsmengden min betydelig – uten dette ville jeg aldri kommet i mål i tide. Og til slutt vil jeg takke min kjæreste Christer og min flotte familie som hele tiden har oppmuntret meg til å fortsette og ikke gi opp når dagene har vært lange og bibliotekene lukket og låst. Tusen takk!

Linett Bjørkto

Innholdsfortegnelse

1	INNLEDNING.....	3
1.1	Bakgrunn og motivasjon.....	3
1.2	Problemstilling og disposisjon.....	4
1.3	Kilder og metode.....	5
2	HISTORISK KONTEKST.....	9
2.1	Samer og kristendommen i Norge før 1800-tallet.....	9
2.2	Samer og kristendommen i Norge fra 1800-tallet til i dag.....	10
2.2.1	Negative holdninger til samene og det samiske.....	10
2.2.2	Positive holdninger til samene og det samiske.....	11
2.2.3	Empirisk samtidsanalyse og diskrimineringsproblematikk i Norge i dag.....	13
2.3	Refleksjon rundt den historiske konteksten.....	14
3	OM TORE JOHNSENS INSPIRASJONSKILDER.....	16
3.1	Inspirasjon fra nordamerikansk urfolksteologi.....	16
3.2	Kort om Johnsens kilder til innhenting av samisk tradisjonsmateriale.....	20
3.3	Eksempler fra Johnsens arbeid med samisk tradisjonsmateriale.....	20
3.3.1	Riter.....	20
3.3.2	Fortellinger, myter og sagn.....	22
3.3.3	Andre eksempler som ikke faller inn under 3.3.1 og 3.3.2.....	23
3.4	Refleksjon.....	24
4	KIRKELIG FORSONINGSARBEID I SÁPMI.....	25
4.1	Tore Johnsen bidrag i kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi.....	25
4.2	Forsoningens fire nivåer.....	25
4.3	Forsoningsprosessens fire steg.....	26
4.3.1	Erkjennelse.....	26
4.3.2	Anger.....	27
4.3.3	Gjenopprettelse.....	28
4.3.4	Tilgivelse.....	29
4.4	To øvrige perspektiver: Forsoning som punktuell prosess og forsoning som mål.....	30
4.5	Andre stemmer om begrepene <i>forsoning</i> og <i>tilgivelse</i>	31
4.5.1	Hannah Arendt.....	31
4.5.2	Charles L. Griswold.....	37
4.6	Refleksjon.....	44

5	SAMISK KONTEKSTUELL TEOLOGI.....	46
5.1	Fra nordamerikansk til samisk kontekstuell teologi.....	46
5.2	Utforskning av lávvuen som kirkerom og dens liturgiske muligheter.....	47
5.3	Joik og salmer.....	49
5.4	Tore Johnsens samiske katekisme.....	50
5.5	Konkluderende refleksjon over hvordan Johnsens arbeid med samisk teologi kan bidra i kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi.....	52
	Referanseliste.....	54

1 INNLEDNING

1.1 Bakgrunn og motivasjon

På grunn av vårt lands historie med norske myndigheters tidvis svært hissig assimileringpolitikk har mange samer blitt fratatt egen kultur og eget språk i Norge. De siste tiårene har urfolksproblematikk blitt satt på dagsorden internasjonalt. Norge har forpliktet seg til ivaretagelse av samenes rettigheter, språk og kulturarv i vår del av verden, særlig gjennom ILO-konvensjon 169 fra 1989. I dette ligger også en anerkjennelse av uretten som har blitt begått mot samene fra norske myndigheters side, og i forlengelsen av dette fra kirkas side. Men det ser ut til at vi fremdeles har lang vei å gå. Stadig kommer det fremdeles frem historier og mobbing og uprovosert vold mot samer, og dette skjer også i dag. Mye kan skyldes gammel forutinntatthet som sitter igjen i majoritetssamfunnet i Norge, og kunnskap kan være nøkkelen til å få bukt med dette, i tillegg til synliggjøring av samiske språk, kulturer og tradisjoner. Dessuten er dialogarbeid og forsoningsprosesser gode hjelpemidler i urfolksrelatert arbeid. Den norske kirke er engasjert i kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi blant annet gjennom dialog med Samisk kirkeråd, og i tillegg til å offisielt ha anerkjent egen rolle i myndighetenes assimileringpolitikk og bedt om unnskyldning, er det også større fokus på og satsning på bruk av samisk språk i gudstjenestelige sammenhenger innenfor samisk område. Myndighetene på sin side har også den siste tiden opprettet en sannhets- og forsoningskommisjon i 2018, som skal avlegge sin rapport høsten 2022. Kommisjonen har en tredelt oppgave: De skal gjøre en historisk kartlegging av norske myndigheters politikk og virksomhet ovenfor samer og kvener/norskfinner lokalt, regionalt og nasjonalt, i tillegg til å undersøke virkningene av fornorskningpolitikken, samt foreslå videre tiltak som kan bidra til forsoning.

En annen trend i samfunnet og generelt i verden er et større fokus på klimakrisen og ønsket om en mer økologisk og bærekraftig fremtid. Det grønne skiftet i politikken har mye positivt ved seg, men i jakten etter mer miljøvennlighet kommer også ønsket om å bygge ut vindkraftverk i Norge for å erstatte forurensende kraftkilder med miljøvennlige alternativer. Dette har blant annet gått utover tradisjonelle samiske beiteområder. I kirka er det også stadig større fokus på klimakrisen, og vi ser et voksende grønt skifte innad i kirka blant annet gjennom tiltak som «Grønn kirke» og en egen «skaperverkets dag». Urfolk generelt, inkludert

samene, har en åndelighet og tradisjon som er sterkt knyttet opp til naturen, og har ofte et annet helhetlig fokus enn majoritetssamfunnet. Kanskje vi burde lytte til dem?

1.2 Problemstilling og disposisjon

Tore Johnsen er en spennende og aktuell stemme innen utvikling av samisk teologi. Arbeidet han har gjort kan hovedsakelig knyttes opp mot tre ulike retninger, som likevel henger sammen. For det første er Johnsen engasjert i dialog- og forsoningsarbeid mellom Den norske kirke og samefolket. For det andre trekker han med seg urfolkernes naturrettede åndelighet generelt, med ekstra fokus på det samiske, inn i kristen teologi. Og for det tredje er Johnsen nytenkende i sitt arbeid med utvikling av kontekstuell teologi som viser til den lokale kulturens og historiens betydning og forståelse av kristendom generelt. Den overordnede problemstillingen min er: *Hva slags særpreg har Tore Johnsens teologiske arbeid i samisk kontekst?* De øvrige spørsmålene jeg stiller er underordnede problemstillinger.

Masteroppgavens tematikk er samisk teologi etter 1990 med utgangspunkt i nettopp Tore Johnsens arbeid. Med dette ønsker jeg å fordype meg i forsoningsprosesser i Sápmi og sette nåtidens forsoningsarbeid i en historisk kontekst, samt drøfte i hvilken grad Tore Johnsens bidrag til utviklingen av samisk kontekstuell teologi bidrar til forsoning mellom Den norske kirke og samefolket. Nødvendigheten av tilgivelse og forsoning forutsetter en tidligere konflikt eller ugjerning som er blitt begått i fortid eller nåtid. Oppgavens første del risser opp bakgrunnen for dette, nemlig Den norske kirkes bidrag til undertrykking av samefolket i Norge i historisk kontekst. Under denne delen stiller jeg spørsmålet *Hva er den historiske forutsetningen for at Den norske kirke engasjerer seg i forsoningsprosesser i Sápmi?* Dette er relevant da både den pågående forsoningsprosessen og kontekstuell teologi må se på og forholde seg til historisk kontekst og tradisjon. I oppgavens andre del vil forsøke å sette Johnsens arbeid inn i en videre teologisk- og urfolkstekontekst gjennom å redegjøre for hans inspirasjonskilder, samt hans arbeid med og innhenting av materiale innen tema samisk åndelighet knyttet opp mot naturen. Dette leder meg til oppgavens tredje og største del, som omhandler Tore Johnsens bidrag til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi. *Hva er Tore Johnsens syn på begrepene forsoning og tilgivelse?* Jeg vil prøve å finne ut av hvordan Johnsen tolker og arbeider med forsonings- og tilgivelsesbegrepet i forhold til andre fagpersoner innen feltet. Oppgavens fjerde og siste del vil jeg bruke på å analysere og redegjøre for hvordan Tore Johnsen, etter inspirasjon fra nordamerikansk kontekstuell urfolksteologi, anvender samisk tradisjonsmateriale når han utarbeider samisk kontekstuell teologi. Jeg vil også avslutte med

en refleksjon over spørsmålet *På hvilken måte bidrar Johnsens arbeid med samisk kontekstuell teologi til de pågående forsoningsprosessene mellom Den norske kirke og samefolket?*

1.3 Kilder og metode

Med utgangspunkt i Tore Johnsens arbeid med kontekstuell teologi og forsoningsprosesser er store deler av oppgaven basert på verker som Johnsen selv har skrevet. Jeg har blant annet vektlagt hans spesialavhandling fra 1997, *In the circle of life - analyse av nord-amerikansk urfolksteologi og vurdering av dens overføringsverdi til en samisk kirkelig kontekst – basert på et casestudy av Dr. Jessie Saulteaux Resource Centre, Canada*. Dette er en avhandling som la grunnlaget for Johnsens videre arbeid med og utvikling av samisk kontekstuell teologi. Johnsen blir inspirert av nordamerikansk urfolksteologi, og ser på overføringsverdien til en norsk-samisk kontekst. Det andre av Johnsens verker jeg har vektlagt er avhandlingen *Sámi luondduteologija. Samisk naturteologi – på grunnlag av nålevede tradisjonsstoff og nedtegnede myter* fra 2005. I 2002 reiste Johnsen til Finnmark og samlet inn tradisjonsmateriale knyttet opp mot samisk åndelighet i tilknytning til naturen. Johnsen intervjuet informanter fra Kautokeino, Karasjok og Tana som satt på kunnskap rundt samiske tradisjoner. Johnsen arbeidet deretter teologisk med samisk åndelighet knyttet til naturen basert på det innhentede materialet, og oppgaven ble et nytt, stort skritt i Johnsens utarbeiding av samisk kontekstuell teologi. Det tredje av Johnsens store verker jeg har vektlagt er boken *Jordens barn, solens barn, vindens barn. Kristen tro i et samisk landskap* som ble utgitt i 2007. Her har Johnsen knyttet sammen idéer og tanker fra de to tidligere nevnte verkene, og aktivt gått inn for å skape en samisk kontekstuell teologi. Resultatet av dette arbeidet er det han presenterer i boka. Han bruker henholdsvis de tre trosartiklene i den apostoliske trosbekjennelsen og de ulike leddene i Fadervår for å belyse kristen tro i møte med samisk tradisjon, i det han selv kaller et forsøk på å lage en samisk katekisme.

Med tanke på Johnsens arbeid med kirkelige forsoningsprosesser i Sápmi har jeg vektlagt boken fra 2013, *Erkjenne fortid – forme framtid. Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi*, hvor Johnsen både er artikkelforfatter og medredaktør med Line M. Skum. Selv om jeg henter inn relevant stoff fra andre steder i boken har jeg av hensyn til oppgavens omfang valgt å primært fokusere på Johnsens artikkel. I artikkelen presenterer Johnsen et overordnet blikk på

forsoningsbegrepet. For å supplere og belyse Johnsenes forståelse av forsoning har jeg valgt ut to filosofer som arbeider med begrepene tilgivelse og forsoning. Siden Johnsen er teolog ville jeg dessuten se hvordan han forholder seg til forsoningsbegrepet i forhold til sekulære stemmer. Valget falt på Hannah Arendt og Charles L. Griswold. Arendt en jødisk filosof som måtte flykte fra Europa under andre verdenskrig. Hennes arbeid med tilgivelse i forhold til ugjenkallelige handlinger finner vi i boka *Vita Activa. Det virksomme liv* fra 1958. Arendts perspektiver kan være nyttige å ta med i en samisk kontekst blant annet fordi åndelighet i forhold til naturen er sentral tematikk i samiske tradisjoner, og Arendt skriver utfyllende om menneskets muligheter til å bøte for ugjenkallelige handlinger både innenfor og utenfor menneskelige anliggendes områder. Griswold er en amerikansk filosof som er opptatt av tilgivelse og forsoning, og hans bidrag rundt tematikken og problematiseringen av tilgivelses- og forsoningsarbeid etter ugjerninger som ble begått før nålevende generasjoner er et viktig innspill i forhold til en samisk kontekst. Griswold stiller også spørsmålet om forsoning er mulig når ingen ber om tilgivelse etter en konfliktsituasjon. Dette skriver Griswold om i boka *Forgiveness. A Philosophical Exploration* fra 2007. De hittil nevnte bøkene og avhandlingene er hovedkildene i oppgaven, men jeg drar også inn andre artikler og kortere tekster av relevant art for oppgaven ved behov.

Oppgaven min befinner seg i det kontekstuelle teologiske landskapet. Hva er kontekstuell teologi? Ifølge Stephen B. Bevans er det...

...a way of doing theology that takes into account (or we could say puts in a mutually critical dialogue) two realities. The first of these is the experience of the past, recorded in Scripture and preserved and defended in the church's tradition. The second is the experience of the present or a particular context, which consists of one or more of at least four elements: personal or communal experience, 'secular' or 'religious' culture, social location and social change.¹

Bevans skisserer seks modeller innen kontekstuell teologi, og skriver at alle disse modellene og kombinasjoner av modellene er gyldige. Gyldigheten vil dog avhenge av en rekke forhold som blant annet berører ens egen forståelse av tro og Gudsåpenbaringer, ens egne holdninger til menneskelige erfaringer, og ens egen forståelse av tradisjonen en hører til i selv eller ens

---

¹ Bevans og Tahaafe-Williams *Contextual Theology for the Twenty-First Century*, s.9.

egen forståelse av de bibelske skriftene. Modellenes sanne gyldighet kommer med modellenes erfaringer innen en gitt kontekst, mener han. Nøkkelbegrepet innen kontekstuell teologi og det som virkelig gjør teologien kontekstuell, er den menneskelige erfaringen som står i kontekstens fokus. Dette innebærer ifølge Bevans at så å si alt kan være kilde til teologi. Poenget er at de som skrev Bibelens tekster også levde i en kontekst og tradisjon, og de nedskrevne tekstene er preget av manuskriptforfatterens kontekst og fortolkningsramme med forutsetningene datidens samfunn og kultur hadde. På samme måte preges vi av vår kontekst – når vi leser en bibelsk tekst, leser vi dem ut fra vår virkelighets fortolkningsramme. Derfor mener Bevans at vår egen kontekst er en like god kilde til teologi på lik linje som tradisjonens og skriftenes kontekst. Vi trenger å ta hensyn til begge deler når Bibelen fortolkes.²

Ifølge Bevans tilbyr kontekstuell teologi en ny agenda for nåtidens og fremtidens kirke. Konteksten vår former innhold og metode for vår teologiske tenkning, og konteksten vår fastslår hvilke spørsmål vi stiller. Økologi og skapelsesteologi er eksempel på kontekstuelle perspektiver i dagens samfunn, og det er også nært knyttet opp mot urfolks tradisjonelle kultur og åndelighet. Kontekstuell teologi er en ny metode i teologien. Man kan enten gå varsomt frem og se på konteksten når man oversetter tradisjonelle formuleringer til visse språk, kulturer og situasjoner, eller så kan man ta større sjanser og stole på at konteksten vil lede vei til nye måter å tenke teologi på. Kontekster kan supplere hverandre i en gjensidig dialog, eller rette kritikk mot hverandre. Kontekstuell teologi kan også åpne ørene våre for nye teologiske stemmer som enten kommer fra vår egen kontekst eller fra en totalt forskjellig kontekst enn vår egen.³

En av utfordringene man kan møte på gjennom kontekstuell teologi er at teologien kan bli så kontekstuell at den ikke lenger har kommunikasjonsevne med andre kirkelige kontekster enn ens egen, skriver Bevans. Det er viktig å ha den globale konteksten i mente når man arbeider med kontekstuell teologi. Bevans skriver:

I see this as a next step for contextual theology. It is one that honors one's own context and experience, while seeking a dialogue with others for the sake of that contextual

---

² Ibid., s.9-10.

³ Ibid., s.13-14.

*understanding, and for the sake of the wider context in which we all live: our global church of the twenty-first century.*⁴

Jeg vil komme tilbake til temaet kontekstuell teologi senere i oppgaven i arbeid med Johnsens tilnærminger til kontekstuell teologi.

---

⁴ Ibid., s.15-16.

2 HISTORISK KONTEKST

2.1 Samer og kristendommen i Norge før 1800-tallet

På 1700-tallet foregikk det et pietistisk misjonsarbeide med syv norske prester som utgjorde den såkalte 'Syvstjernen', ledet av Thomas von Westen.⁵ Det var viktig for dem at alle mennesker skulle få høre kristendommens budskap på sitt eget morsmål, som igjen ville føre til personlig omvendelse og kristelig livsførsel. Den danske kongen fryktet dessuten å miste både land og folk til svenskene samene ikke ble en offisiell del av det norsk-danske riket. Kong Fredrik IV besluttet derfor å etablere Finnemisjonen i 1713 med von Westen i ledelsen. Von Westens strategi gikk utpå å ansette misjonærer og samisktalende skolemestre for samene, som skulle få opplæring ved Seminarium Scholasticum tilknyttet Katedralskolen i Trondheim.⁶

Fra 1716-1723 dro von Westen på tre misjonsreiser til Nordland og Finnmark. Han lærte seg samisk for å kunne forkynne for samene. Men han var hard mot dem også, og tok avstand fra samenes gamle naturreligion. Han brant f.eks. ned flere runebommer og ødela gamle samiske offerplasser.⁷ von Westen kjempet også mot bruk av joik, og var med på den kirkelige demoniseringen av joiketradisjonen.⁸ Da von Westen kom til Finnmark, oppdaget han at samene kjente kristendommen fra før av. Flere samer var døpt og gikk til nattverd, og selv noaidene dømte barna sine i kirka. Samenes kristendomsforståelse var derimot svært mangelfull, mente von Westen, da samene verken levde på kristelig vis, hadde kjennskap til katekisme, eller hadde en personlig tro i henhold til pietismens idealer.⁹

Selv om von Westen lyktes i å rekruttere samer til å utdanne seg til skolelærere, lyktes det ikke med rekrutteringen til videre teologisk utdanning. Seminaret ble ikke videreført etter von Westens død i 1727, før den ble gjenopprettet i 1751 med Knud Leem som rektor. Leems solide bidrag til den videre utviklingen var hans arbeid med å utvikle et samisk skriftspråk, samt utgivelsen av sitt store hovedverk fra 1767, *Finnmarkens Lapper*. I 1761 tok Norges

---

⁵ Elstad og Halse *Illustrert norsk kristendomshistorie*, s.116.

⁶ Kristiansen «Den norske kirken og det samiske», s.1055-1057.

⁷ Elstad og Halse *Illustrert norsk kristendomshistorie*, s.118.

⁸ Bientie «Frode Fjellheim går nye veier: joik i liturgien – en mulig umulighet» i *Kirke i kultur og kontekst. Praktisk kirkelig årbok 2007*, red. Stephen Sirris (Tromsø: KUN, 2007), s.64.

⁹ Kristiansen «Den norske kirken og det samiske», s.1055-1057.

første samiske teolog, Anders Andersen, eksamen i sine teologiske studier i København, og under studietiden arbeidet han med å oversette de tre Johannesbrevene i Det nye testamentet til samisk. Anders tok senere etternavnet Porsanger. Ander Porsanger møtte dog mye motstand i løpet av livet, og grunnen var antakelig svært sammensatt. Porsanger hadde f.eks. for store ambisjoner i forhold til datidens syn på hva en småkårsmann kunne oppnå, og dette ble enda mer forsterket av at han var av samisk ætt. Porsanger var den første og eneste samiske presten i Norge før 1900-tallet.¹⁰

2.2 Samer og kristendommen i Norge fra 1800-tallet til i dag

2.2.1 Negative holdninger til samene og det samiske

Årsaken til de 150 årene uten samiske prester etter Porsanger var antakeligvis at 1800-tallets nasjonalisme bidro sterkt til et fornorskningsarbeid der samene skulle assimileres. Samer og samisk kultur og tradisjon ble sett på som mindreverdige og hedenske. Statens assimileringssjektiv fikk generelt sett sterkere grep mot slutten av 1800-tallet. Med unntak av i det samiske kjerneområdet i indre Finnmark var normen i resten av landet at fornorskningslinjen skulle følges. Undertrykkningen av det samiske samfunnet var et faktum.¹¹

Skolens viktigste oppgave var å lære samene norsk. Hele folket skulle forenes i én og samme kultur, med ett språk. I majoritetssamfunnet var man overbevist om at dette var det beste for samene, og over tid resulterte overbevisningene i at mange samer tok avstand fra egen kultur, tradisjon, og det samiske språket. Alt dette skjedde med kirkens velsignelse. Og som følge av at kirken har vært med på fordømmelsen av det som er samisk, har kirken også bidratt til å gjøre samisk kultur tabu-belagt. Misjonærene som hadde med samefolket å gjøre trodde de representerte 'sivilisasjonen' og kristendommens kultur, og dermed reduserte de samefolket til noe primitivt. Dette har bidratt til at mange samers skamfølelser ovenfor sin egne spiritualitet og kulturarv, og i tillegg fornektelser.¹²

---

¹⁰ Ibid., s.1058-ff.

¹¹ Ibid., s.1071-1073.

¹² Johnsen *In the circle of life. Analyse av nord-amerikansk urfolksteologi og vurdering av dens overføringsverdi til en samisk-kirkelig kontekst – basert på et casestudy av Dr. Jessie Saulteaux Resource Centre, Canada* (Spesialavhandling, T. Johnsen, 1997), s.42.

2.2.2 Positive holdninger til samene og det samiske

I Finnmark var det tross dette flere prester som talte samenes sak på 1800-tallet.¹³ Flere av disse ble inspirert av von Westens fokus på samenes språk, og fra 1830 fikk presten Niels Stockfleth ferdigoversatt en utgave av Det nye testamentet til samisk. I tillegg oversatte han Pontoppidans katekismeforklaring i 1849 og Luthers huspostill i 1857. En annen som engasjerte seg i samemisjon var Tromsøbiskopen Johannes N. Skaar, som i 1888 tok initiativ til å etablere Finnemisjonen etter en opplevelse under et visitas i Tana. Der fikk han høre fra to unge samer at de måtte få kristendomsopplæring på samisk for å kunne forstå de åndelige sannhetene, fordi samisk var hjertespråket. Skaar fikk ærestittelen 'Samenes biskop'. Finnemisjonen bidro til at hele Bibelen ble utgitt på nordsamisk for første gang i 1895. Oversettelsen var dog kun basert på de norske oversettelsene av Bibelen, ikke originalmanuskriptene. Finnemisjonen engasjerte seg også i, og drev, helseinstitusjoner flere steder i Nord-Norge.^{14 15 16}

Mellom 1850 og 1900 vokste læstadianismen frem, og samer og kvener fant helt andre vilkår for trosutøvelse i de læstadianske forsamlingene enn i Den norske kirke, hvor regjeringens assimileringpolitikk rådet. Læstadianismens vekkelsesbølge innebar bønnemøter som ble holdt på både norsk, samisk og finsk, avhengig av hvilket språk det var mest bruk for der og da. Mange samer ble derfor i større grad tiltrukket av læstadianismen. På grunn av dette er også en god del av det samiske teologiske bildet preget av læstadianismen, særlig lengst nord.¹⁷ Læstadianismens vekkelse nådde ikke helt ned til det sørsamiske området – istedenfor fikk samene i dette området innslag av baptister, pinsevenner og adventister, skjønt det store flertallet av sørsamene tilhørte fremdeles Den norske kirke.¹⁸

I 1925 samlet biskop Skaars Finnemisjon seg med andre misjonsforeninger som også var interesserte i å arbeide blant samene. Den samlede foreningen kalte seg Norsk Finnemisjon og hadde hovedkontor i Trondheim. Fra 1966 endret foreningen navn til Norges Samemisjon.

---

¹³ Kristiansen «Den norske kirken og det samiske», s.1071-1073.

¹⁴ Elstad og Halse *Illustrert norsk kristendomshistorie*, s.156

¹⁵ Kristiansen «Den norske kirken og det samiske», s.1071-1073

¹⁶ KM 14.1/19 *Bakgrunn og historie*, s.11.

¹⁷ Kristiansen «Den norske kirken og det samiske», s.1075-1076.

¹⁸ KM 14.1/19 *Bakgrunn og historie*, s.11.

Men misjonstenkningen var hovedsakelig et norsk fenomen utgjort av nordmenn som ønsket å hjelpe samer både åndelig og sosialt, og det var ikke et uttalt behov samene følte. På den andre siden begynte samene selv å organisere seg fra begynnelsen av 1900-tallet. Hensikten deres var å motstå fornorskningsspillet fra norske myndigheter, og heller fremme egne interesser. Frem til 1948 ble det gjort forsøk på å etablere en landsdekkende samisk organisasjon, men på grunn av motarbeiding fra myndighetenes side kombinert med lite personlig erfaring fra samisk side var det alt annet enn enkelt.¹⁹

Det første landsdekkende møtet for samer ble avholdt i Trondheim i 1917, men landbruksdepartementet sendte reindriftingsinspektøren og alle lappefogdene som sine representanter til møtet, så møtet ble ikke regnet for å være et ekte uttrykk for samenes representasjon slik mange hadde håpet på. To år senere ble det andre landsmøtet holdt i Tana, men utover dette ble mellomkrigsårene vanskelige for samisk organisasjonsliv. Først i 1948 ble det tredje landsdekkende møtet avholdt i Trondheim, og det ble etablert en egen yrkesforening for reindriftssamer, NRL. Dette ble en viktig milepæl for samisk organisasjonsarbeid, og forbundet ble et viktig bidrag til samisk kultur- og næringsliv, samt synliggjøringen av dette.

I 1968 ble Norske Samers Riksforbund stiftet, og de to store organisasjonene innledet et viktig samarbeid. Men fremdeles var samenes forhold til myndighetene problematisk, og perioden 1978-1987 ble særlig konfliktfylt da norske myndigheter ønsket kraftutbygging i Finnmark med oppdemming av Alta-elva. Resultatet ble store ødeleggelser av reinbeiteområder som også innebar rasing av et samisk lokalsamfunn. Til slutt ble det så stort behov for en ny politisk linje at Alta-konflikten resulterte i et eget folkevalgt organ for samene, som igjen førte til etableringen av Sametinget i 1987. I 1988 ble samefolket tatt inn i Grunnloven da den såkalte sameparagrafen, §108 (tidligere §110a), ble vedtatt. Tore Johnsen påpeker at

Grunnlovsbestemmelsens tydeliggjøring av statens forpliktelse overfor det samiske folket, fungerte ikke bare som anerkjennelse av samenes status som et opprinnelig folk i Norge. Den var indirekte også uttrykk for at Grunnloven så langt hadde vært

---

¹⁹ Kristiansen «Den norske kirken og det samiske», s.1076.

utilstrekkelig med hensyn til å sikre rettighetene til landets urfolk. Grunnloven §110a representerte på denne måten noe nytt i Norges historie.²⁰

Den internasjonale arbeidsorganisasjonen til FN, som på engelsk heter International Labour Organization eller ILO, utarbeidet ILO-konvensjon 169 om urfolk og stammefolk i selvstendige stater av 1989, og Norge ratifiserte denne i 1990. Samene fikk endelig offisielt grunnlovsfestet status som etnisk nasjonal minoritet i Norge, og Norge sluttet seg til ILO-konvensjonen om anerkjennelse av og forpliktelser til urbefolkninger.^{21 22}

Først på 1990-tallet, da kirkemøtet behandlet og vedtok saken om «utredning av alternative arbeidsformer for samenes plass innen Den norske kirke», kom kirka virkelig på banen med en ny holdning til samene og samisk kultur. To år senere ble Samisk kirkeråd opprettet, i 1992. Samisk kirkeråd sitt arbeide ble en viktig pådriver og et effektivt redskap for å drøfte samisk kirkeliv, og i 1997 vedtok det nasjonale Kirkemøtet en uttalelse som erkjente kirkens del av myndighetenes overgrep mot den samiske kulturen og det samiske folk gjennom fornorskningspolitikken.²³

2.2.3 Empirisk samtidsanalyse og diskrimineringsproblematikk i Norge i dag

Selv om samefolket i dag offisielt anerkjennes som urfolk og myndighetene har forpliktet seg til å ivareta samefolkets rettigheter, er det fremdeles mange negative holdninger ovenfor samefolket i majoritetssamfunnet fremdeles. I en norsk spørreundersøkelse fra 2006 svarte hver tredje av samene som ble spurt at de har opplevd diskriminering i løpet av de siste to årene, og hele 67,1% av disse mente at diskrimineringen forekom fordi de var samer. Denne diskrimineringen ble hovedsakelig opplevd i arbeidssituasjoner, sosiale festsammenhenger og i møte med offentlig tjenesteapparat. Ifølge samme spørreundersøkelse kom det også frem at helsearbeidere har for lite kunnskap om samisk kultur, og flere av respondentene med barn i grunnskolealder mente de har fått for lite informasjon om hvilke rettigheter barna har til opplæring i samisk språk. Samtidig mente flere at respondentene at samefolket bør passe seg

---

²⁰ Johnsen «Urfolk og folkekirke – et samisk perspektiv på folkekirkedebatten», s.1.

²¹ Kristiansen «Den norske kirken og det samiske», s.1076-1078.

²² ILO-konvensjon 169.

²³ Kristiansen «Den norske kirken og det samiske», s.1078-1079.

for å bli overfølsomme og gå inn i en offerrolle.²⁴ En doktoravhandling fra 2011 viser at hver tredje samisktalende kvinne og hver fjerde samisktalende mann har opplevd diskriminering på grunn av sin samiske bakgrunn og identitet. Og så mange som 50% av samisktalende som bor utenfor tradisjonelle samiske områder har opplevd negativ forskjellsbehandling grunnet etnisiteten, ifølge doktoravhandlingen, som også påpeker at dobbelt så mange samer opplever mobbing enn den norske majoritetsbefolkningen. Som et resultat av diskrimineringen opplever flere samer å få angst og depresjon.²⁵ Selv om myndighetene har forpliktet seg ovenfor samefolket gjennom ILO-konvensjonen, ser vi dessuten gang på gang at de tillater utbygging av vindmøllerparker i tradisjonelle samiske beiteområder.²⁶

2.3 Refleksjon rundt den historiske konteksten

Samefolket har blitt eksponert for kristendom siden kristendommen kom til landet. Derfor kan kristendommen ha påvirket samisk kultur også, på godt og vondt. På den positive siden kan man se spor av kristendommen og kristen tenkning i et rikt materiale av ritualer og fortellingstradisjoner hvor samisk tro og livsstil har flettet seg sammen med kristne tradisjoner. Men opp gjennom historien har det dessverre ikke bare vært positiv påvirkning – for med unntak av enkeltpersoner som har vært vennligstilte ovenfor samisk språk og kultur, virker det som om både majoritetsbefolkningen, styresmaktene i Norge, samt kirka som institusjon har motarbeidet samefolket. Assimileringspolitikk har satt sitt preg på majoritetsbefolkningens holdninger ovenfor samene, og særlig ille var dette fra midten av 1800-tallet og minst 100 år fremover, om ikke lengre. Jens-Ivar Nergård skriver at koloniseringen av Sápmi foregikk på to plan – på det ytre planet var ødeleggelse av samiske tradisjoner og språk synlige konsekvenser, mens samene på det indre plan ble brakt i konflikt med seg selv grunnet mistro og underkjennelse av eget språk og egen historie. «*Den [koloniseringen av Sápmi] ble gjennomført med psykologisk raffinerte metoder og en politisk kynisme, som skapte dype sår*» skriver Nergård, og påpeker at Den norske kirke antakelig har bidratt til å gjøre vondt verre gjennom å støtte myndighetenes assimileringpolitikk med

---

²⁴ Midtbøen, *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. En kunnskaps gjennomgang*, (Oslo: Institutt for samfunnsforskning, 2015), <https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmliui/handle/11250/2440432> , s.38-39.

²⁵ Ibid., s.40.

²⁶ Ságat «En samisk kamp mot vindmøller» *Ságat*, 09.04.2019, <https://www.sagat.no/leder/leder/19.16574>

«*guddommelig autoritet*». Nettopp derfor bærer kirka et stort ansvar for å arbeide for forsoning med samefolket.²⁷

Selv om det er mye positivt som har skjedd de siste tiårene i forhold til samefolket, som skritt for skritt forsøker å gjenerobre sin arv i form av kultur, tilhørighetsfølelse og språk, er det fremdeles lang vei igjen. Jeg stiller meg spørsmålet om assimileringspolitikken *virkelig* er et tilbaketog stadium. Tilsynelatende er det jo det, ettersom staten har anerkjent overgrepene de har gjort mot samefolket. Samtidig virker det ikke ektefølt når de gang på gang vedtar utbygging av vindmølleparker på tradisjonelle samiske reinbeiteområder. Ekte forsoning foregår ikke når den som sitter på makten ber om unnskyldning, men fortsetter å utøve makten. Spørsmålet blir om utbyggingen av vindmølleparker i tradisjonelle beiteområder er overgrep mot samefolket. På den ene siden er det et uttrykk for å satse mer på økologi og naturvern, hvilket er i tråd med urfolkstradisjoner verden over. På den andre siden rammer det reindriften til Norges urbefolkning.

Forsoningsprosessen kan være skjør, og forsoning bygger på tillitt. Derfor må man gå varsomt frem også. Skal Den norske kirke vise at vi virkelig mener det når vi innrømmer uretten kirka har gjort mot samefolket, må vi vise at vi har lært av gamle feil også. Kirka bør dessuten ta samisk åndelighet på alvor, og vise at den har respekt for samenes arv. Å støtte opp om samefolkets rettigheter og delta i forsoningsprosesser er derfor fremdeles svært viktig!

---

²⁷ Nergård «Fremmedgjøringen av samisk selvforståelse», s.47.

3 OM TORE JOHNSENS INSPIRASJONSKILDER

3.1 Inspirasjon fra nordamerikansk urfolksteologi

I sitt arbeid med kontekstuell teologi henter Tore Johnsen inspirasjon fra andre kontekstuelle teologiske strømninger i det verdensvide bildet. Latinamerikanske, afrikanske og asiatiske teologer hadde, allerede i 20-30 år før Johnsen begynte å studere teologi på 1990-tallet,...

...formulert seg på måter som gav rom for den samiske erfaringen. De insisterte alle på at teologisk arbeid må skje med utgangspunkt i den konkrete livssammenhengen (konteksten) mennesker lever i.²⁸

I latinamerikansk frigjøringssteologi har teologene fra midten av 1960-tallet av ofte fokusert på å ta samfunnets fattige og undertrykkedes side, og å la de deres virkelighet møte de bibelske tekstene fra disses ståsted. Særlig Lukasevangeliet ble det teologiske grunnlaget for utvikling av frigjøringssteologien, siden Lukasevangeliet fokuserer på hvordan Jesus oppsøkte mennesker som var tilsidesatt og utstøtt i samfunnet, og hvordan han kritiserer makthaverne. I Asia og Afrika ser man en annen innfallsvinkel. Der gikk kolonisering og misjonering hånd i hånd. Det ble problematisert at misjonærer ikke bare hadde lært folk å bli kristne, men at de også hadde dratt med seg sin europeiske kultur. Dermed ble den asiatiske og afrikanske kulturtradisjonen undertrykket, og menneskene mistet muligheten til å tolke kristendommen inn i egen kultur og historie. Derfor ble teologene i asiatisk og afrikansk kontekst opptatte av å forene tradisjonell asiatisk og afrikansk kulturarv med kristendom. I Sør-Afrika hadde apartheid og rasediskriminering en større plass, og teologene så mange fellestrekk med rasediskrimineringen i USA. På 1970-tallet utviklet det seg en felles politisk teologi knyttet opp mot svartes frigjøringskamp. I samme periode vokste feministteologien frem i Europa. Selv om alle disse teologiske strømningene delvis ble til uavhengig av hverandre, dannet det seg et nettverk av teologer fra de ulike strømningene. Paraplybetegnelsen kontekstuell teologi ble en samlebetegnelse for alle disse teologenes måte å arbeide teologisk på. Til slutt har kontekstuell teologi blitt et eget fagfelt.²⁹ Felles for alt som regnes som kontekstuell teologi er fokuset på konteksten kristen tro utøves i, slik at troen blir gjort gjeldene innenfor ulike kulturelle, historiske og sosiale sammenhenger. Sammenhengen mellom enkeltmenneskets

---

²⁸ Johnsen *Jordens barn, solens barn, vindens barn. Kristen tro i et samisk landskap*, s.141.

²⁹ *Ibid.*, s.141-143.

erfaring av tro og identitet er altså sentralt for kontekstuell teologi.³⁰ Johnsen påpeker også et annet viktig poeng:

Det er i dag en allmenn enighet om at all teologi er kontekstuell i den forstand at den er kontekstbunden – dvs. bestemt og begrenset av et bestemt historisk, sosialt, politisk og kulturelt ståsted. Betegnelsen 'kontekstuell teologi' forbeholdes imidlertid helst teologier som er seg dette bevisst, og som har tatt metodiske konsekvenser av dette ved å la livskonteksten være utgangspunkt for det teologiske arbeidet.³¹

I motsetning til tradisjonell teologi, vil kontekstuell teologi anerkjenne livskonteksten som en gyldig kilde til teologisk refleksjon. Inspirert av de ulike strømmingene innenfor kontekstuell teologi, startet Johnsen på sitt arbeid med å skape en mer spesifikk samisk kontekstuell teologi. Johnsens begrunnelse for å jobbe kontekstuell er at den kontekstuelle teologien har «en grunnleggende forståelse av den kristne åpenbaringen som inkarnatorisk». I tillegg er det en nær forbindelse mellom inkarnasjonen og skapelsestroen. Johnsen mener at de fleste kontekstuelle teologer har Guds nærvær i vår verden som et teologisk premiss. Teologenes oppgave blir dermed å finne og fortolke gudsnærværet.³²

I forbindelse med sin spesialavhandling fra 1997 dro Johnsen til Dr. Jessie Saulteaux Resource Centre i Canada, hvor han ble bedre kjent med nordamerikansk urfolksteologi.³³ I spesialavhandlingen trekker Johnsen frem en artikkel av Steven Charleston. Charleston mener at urbefolkning har blitt nektet adgang til sin religiøse arv, og at denne religiøse urfolksarven er deres egne 'gamle testamente' - en egen pakt mellom urbefolkningen og skaperen, med en egen opprinnelig forståelse av Gud.³⁴ «Liksom Israel, hevder det opprinnelige Nord-Amerika at Gud er en Gud til alle tider og alle steder og for alle folk» mener Charleston. Han skriver at å utradere det kollektive minnet til Nord-Amerikas opprinnelige urfolk er som å begrense Guds natur i så stor grad at det ikke lenger er kristent. Dette betyr ikke at urbefolkningens

---

³⁰ Johnsen *Sámi luondduteologija. Samisk naturteologi – på grunnlag av nålevede tradisjonsstoff og nedtegnede myter*, s.9.

³¹ Johnsen *In the circle of life. Analyse av nord-amerikansk urfolksteologi og vurdering av dens overføringsverdi til en samisk-kirkelig kontekst – basert på et casestudy av Dr. Jessie Saulteaux Resource Centre, Canada* (Spesialavhandling, T. Johnsen, 1997), s.6.

³² Johnsen *Jordens barn, solens barn, vindens barn. Kristen tro i et samisk landskap*, s.144-145.

³³ Johnsen *In the circle of life. Analyse av nord-amerikansk urfolksteologi og vurdering av dens overføringsverdi til en samisk-kirkelig kontekst – basert på et casestudy av Dr. Jessie Saulteaux Resource Centre, Canada* (Spesialavhandling, T. Johnsen, 1997), s.1.

³⁴ *Ibid.*, s.17.

opprinnelige religion er ufeilbarlig. I likhet med det gamle testamentet fra Israels historie og tradisjon, er også urbefolkningens gamle tro full av feil og mangler, gjetninger, håp, drømmer og ønsker. I tillegg er begge også full av sannhet, profetier og løfter som åpenbarer noe genuint og dyrebart. «*It tells us a little more about the Creator we call God*» skriver Charleston.³⁵ Tore Johnsen tolker Charleston dithen at han mener at urbefolkningens religiøse tradisjoner ikke kan gis betingelsesløs gyldighet, men at de like fullt inneholder autentisk gudsåpenbaringer.

Hvordan forholder de ulike urfolkene 'gamletestamenter' seg til hverandre? Utelukker de hverandre? Og hvordan forholder de ulike urfolkene 'gamletestamenter' seg til Det nye testamentet? Charleston anerkjenner at det var innen israelfolkets gamle testamente Gud valgte å inkarnere seg selv i verden, og derfor er jødene gamle testamente også sentral i kristendommen. Men han ser også på Kristus som oppfylleren av urfolkene 'gamletestamenter'. Som menneske var mannen Jesus en jøde (han levde i en spesifikk kontekst), men som den oppstandne Kristus er han universell og derfor også en del av verdens urbefolkninger uansett hvilken tradisjon, stamme og kontekst det er snakk om. Urfolk har derfor også rett til å gjøre krav på Kristus som den som oppfyller deres eget 'gammeltestamente' på egen måte og eget språk, mener Charleston. De mange urfolkene varianter av 'gamletestamenter' står side om side og komplimenterer hverandre.³⁶

Jeg synes det er interessant med Jesu doble rolle som både kontekstuell og som universell. Den sosiokulturelle, språklige, religiøse, vitenskapelige og samfunnsmessige konteksten for 2000 år siden er ganske annerledes enn i dag. Derfor kan det på den ene siden være lett å tenke seg et spenningsforhold mellom det kontekstuelle mennesket, jøden Jesus fra Nasaret, og den universelle Kristus. På den andre siden er det elementer fra Jesu kontekst som kan gi gjenklang i dagens sivilisasjoner, både i majoritetssamfunn og blant urbefolkning. Fattigdom og kritikk av dem som ikke hjelper og støtter de som trenger det er et eksempel på dette.

---

³⁵ Ibid., s.18.

³⁶ Ibid., s.18-19.

I forhold til Det nye testamentet mener Charleston det er viktig å huske på Kristi doble rolle, altså at han både bekrefter og korrigerer de ulike 'gamle testamentene' som står likestilt side om side. Som teolog mener Charleston også at man må jobbe med minst tre primære kilder som er vevet inn i hverandre og ikke kan skilles fra hverandre, skriver Johnsen. De tre kildene er Israels gamle testamentet, kristendommens nye testamente, og sitt eget folks (altså urbefolkningens) gamle testamente.³⁷

Jeg kommer ikke til å gå i detalj i Johnsens analyse av 'Native American theology' men kort oppsummere noen av hovedpunktene som Johnsen inspireres av i utarbeidingen av samisk kontekstuell teologi. Johnsen skriver blant annet at

Tradisjonell indiansk spiritualitet representerer et holistisk syn på tilværelsen som innebærer at alt som eksisterer forstås som grunnleggende forbundet med hverandre på mystisk, åndelig vis. Dette bunner dypest sett i en erkjennelse av Gud – The Great Spirit, The Great Mystery – er nærværende i alle ting.³⁸

Johnsen påpeker at en slik fortolkning av Gud ofte refereres til som panteisme, altså Gud er i alt. Han mener at dette blir misvisende fordi de indianske tradisjonene ikke forstår Gud som summen av alle ting, men at Gud er tilstedeværende i alle ting. Derfor argumenterer han heller for å bruke begrepet panenteisme, altså at alt er i Gud men at Gud også er noe mer utover det. Da blir det heller ikke noe skille mellom åndelig og sekulært, fordi alt i utgangspunktet har en åndelig dimensjon.³⁹ Sirkelen er et sentralt begrep i nordamerikansk urfolksspiritualitet. Sirkelen symboliserer helheten og hvordan alt som er skapt hører til i det store fellesskapet og er avhengig av hverandre. Dette fellesskapet baseres på likeverd, med grunnleggende verdier som respekt og gjensidighet.⁴⁰ Menneskesynet i nordamerikansk urfolksspiritualitet er at mennesket er den eneste skapningen som ikke har funnet sin plass i skaperverkets helhet, og derfor må mennesket lære å kjenne sin plass. Nordamerikanske urfolk har en rekke tradisjonelle ritualer og seremonier som skal hjelpe mennesket til å finne sin plass i den store helheten.⁴¹

---

³⁷ Ibid., s.20.

³⁸ Ibid., s.20-21.

³⁹ Ibid., s.21.

⁴⁰ Ibid., s.22.

⁴¹ Ibid., s.22-23.

Mens ‘frigjøring’ er et grunnleggende teologisk perspektiv for frigjøringsteologi og ‘rettferdiggjørelse ved tro’ er et grunnleggende perspektiv for reformasjonens teologi, er ‘gjenopprettelse av balanse’ eller ‘helbredelse’ det grunnleggende perspektivet for nordamerikansk urfolksteologi, mener Johnsen. Han spesifiserer at helbredelse må tolkes i holistisk forstand, altså innen hele skaperverket.⁴² I nordamerikansk urfolksteologi forsøker man å frigjøre seg fra et vestlig preget Jesus-bilde, og heller fokusere på aspekter ved Jesus som har felles trekk med nord-amerikanske urfolkstradisjoner.⁴³

3.2 Kort om Johnsens kilder til innhenting av samisk tradisjonsmateriale

I 2002 hadde Tore Johnsen en tre måneders studiepermisjon, og resultatet ble en lengre oppgave om samisk naturteologi.⁴⁴ Her intervjuet Johnsen samiske informanter om åndelige tradisjoner tilknyttet naturen. Informantene kom fra Kautokeino, Karasjok og Tana, og de fleste var reindriftssamer. Tradisjonsmaterialet begrenser seg derfor til den nordsamiske konteksten fra de aktuelle områdene. Han påpeker forøvrig at hans egne presterolle kan ha påvirket informantene til å vektlegge en ‘kristen’ fortolkning av tradisjonene de har fortalt om og at de kan ha tilbakeholdt detaljer under intervjuene.⁴⁵

3.3 Eksempler fra Johnsens arbeid med samisk tradisjonsmateriale

3.3.1 Eksempler på riter

En stor del av det nålevende og nedtegnede samiske tradisjonsmateriellet Johnsen har samlet inn er ulike riter. Blant annet har samene et rite i forbindelse med slakting av reinsdyr, hvor man skraper bort hjernemassen på innsiden av den lille hodeskålen hornene er festet til med kniv eller øks, og så risser korsets tegn tre ganger på innsiden før man legger de avskårne geviret til sides. De fleste av Johnsens informanter forklarte at riten berørte tre aspekter – velsignelse (nordsamisk verb ‘sivdnidit’) av naturens eller Guds gaver, uttrykke

---

⁴² Ibid., s.28.

⁴³ Ibid., s.24.

⁴⁴ Johnsen *Sámi luondduteologija. Samisk naturteologi – på grunnlag av nålevede tradisjonsstoff og nedtegnede myter*, s.5.

⁴⁵ Ibid., s.15-17.

takknemmelighet over disse gavene, og i tillegg tanken om regenerasjon i form av at reinen skulle vokse igjen eller ønsket om at nye rein måtte komme i den slaktedes sted.⁴⁶

En annen rite er knyttet til hvordan man behandler beinrestene etter et måltid med reinkjøtt. Da skal man bære beinrestene ut og legge dem et sted hvor mennesket ikke har tråkket slik at man ikke krenker Guds gaver. Igjen er det også vanlig skikk å lyse velsignelse over beinrestene. Beinrestene skal dessuten gis til hundene, så hundene får nytte godt av maten.⁴⁷

Johnsen skriver at i Det gamle testamentet (for eksempel 3 Mos 17,11-14) er det et dilemma nomadekulturene fra den gammeltestamentlige verden har til felles med samefolket –‘hvordan ta liv uten å krenke livet?’. I nomadekulturene spilte blodet en stor rolle i rituelle sammenhenger på to måter, hvorav offerkulten har fått mest oppmerksomhet i teologien. Den andre måten er knyttet til en økologisk sammenheng, hvor man opprettholder balansen i skaperverket gjennom å la blodet renne ut og dekke det med jord. Det er ikke knyttet slike forestillinger til blodet i samisk kultur, mener Johnsen, men ritene som er knyttet til reinsdyrenes gevirer og knokler kan ha en lignende funksjon i samisk kultur.⁴⁸

Sivdnidit er også vanlig å be om før man drar på lange reiser. Dette gjelder også hvis man kommer til spesielt farlige deler av turer i forbindelse med flytting av reinflokker.⁴⁹ I naturen spiller joik en stor rolle i samspillet mellom mennesket og natur. Gjennom joiken kan man ære naturen. En av Johnsens informanter mente at man velsigner og takker naturen med joik, og en annen mente at joiken er en måte å kommunisere med området og åndene i naturen på.⁵⁰ Det er viktig innen reindriften å komme overens med beitelandet, og flere reinsamer har ulike varianter av ønske- og takkeriter i forbindelse med flytting inn eller ut av beiteområder.⁵¹

---

⁴⁶ Ibid., s.19-20.

⁴⁷ Ibid., s.20-21.

⁴⁸ Ibid., s.59.

⁴⁹ Ibid., s.29.

⁵⁰ Ibid., s.30-31.

⁵¹ Ibid., s.28-29.

En annen rite er 'å spørre om lov' til å overnatte på steder i naturen. Man kan 'spørre om lov' i tankene eller ved å kommunisere med stedet – for man risikerer å bli forstyrret i løpet av natten av underjordiske om man ikke spør om å få overnatte der. Det er også vanlig å sivdnidit overnattingsplassen, det vil gi beskyttelse. Det er mange som leser fadervår eller tegner korsets tegn i den forbindelse også. I tilfellene hvor man likevel ikke får fred sa en av informantene at man da ber de underjordiske om unnskyldning.⁵² En lignende rite, det å be om jordfestelse eller fred, er knyttet til tanker om at dødnings går igjen eller at sjeler som ikke finner fred skaper uro. Da bør man jordfeste (nordsamisk 'vitkat') på det gjeldende stedet. Denne riten brukes også om rensing av hus. To av Johnsens informanter fortalte også at det var vanlig og be om assistanse fra presten ved uro i hus.⁵³

3.3.2 Eksempler på fortellinger og myter

En fortelling mange samer vokser opp med går på at man skal behandle hunden godt når man skal avlive den, ellers kan den komme på dommedag og anklage eieren.⁵⁴

En opprinnelsesmyte som forteller hvordan de underjordiske ble til forteller at Adam og Eva hadde så mange barn at de begynte å skamme seg, så Eva gjemte noen av barna da Gud kom. Gud befalte at disse barna skulle forbli skjult, og de skjulte barna ble de underjordiske.⁵⁵ Dette kan være et uttrykk for tanken om at naturen og det underjordiske er en del av Guds skaperverk, mener Johnsen, og det er en tydelig sammenheng mellom 'de underjordiske' og 'naturen'.⁵⁶ Johnsen skriver at det er påfallende at denne myten er knyttet til den bibelske fortellingen om Adam og Eva, og det er mulig den også er et uttrykk for behovet samefolket har for å tolke erfaringen av underjordiske innenfor en kristen ramme og slik legitimere de underjordiske i et kristent verdensbilde. Men Johnsen mener også at myten angir hvordan man skal forholde seg til de underjordiske ved å gi dem en definert plass i forhold til både mennesket og Gud. Det at de underjordiske er Adam og Evas barn i myten gir mennesket en begrunnelse for hvorfor man ikke skal tilbe de underjordiske, men likevel respektere dem som

---

⁵² Ibid., s.25-26.

⁵³ Ibid., s.26-27.

⁵⁴ Ibid., s.23.

⁵⁵ Ibid., s.43-44.

⁵⁶ Ibid., s.48.

medskapninger.⁵⁷ Dersom de underjordiske likevel utgjør en trussel kan man gjøre korsets tegn og sivdnidit, for de underjordiske står under Kristi makt og herredømme. Johnsen skriver at

...når forestillingene om de underjordiske innordnes i en slik forståelsesramme, behøver ikke erfaringen av eller tanken på disse bli noe som peker vekk fra Kristus. Tvert om kan det bli noe som aktiverer troen på Kristus som Herre.⁵⁸

Her vil jeg dvele litt ved Johnsens resonnement. Betyr det at vi skal sidestille de underjordiske med mennesket? Fra et skapelsesteologisk ståsted er tanken på at mennesket er skapt i Guds bilde sentralt, og mennesket er satt til å forvalte naturen. Det er riktig som Johnsen skriver, etter mitt synspunkt, at fordi man kan velsigne og gjøre korsets tegn dersom de underjordiske utgjør en trussel mot mennesket, så setter det tydelig Kristus foran de underjordiske. Men å sidestille underjordiske med mennesket gjør en radikal endring i det tradisjonelle kristne menneskesynet, og dette er ikke nødvendigvis bare uproblematisk. Det tradisjonelle bibelske synet på demoner og ånder (unntatt Den hellige ånd) er negativt, mens de underjordiske i samisk tradisjon ikke tolkes negativt men snarere har en forvalterfunksjon i forhold til naturen.

3.3.3 Andre eksempler som ikke faller inn under 3.3.1 og 3.3.2

En av informantene til Johnsen fortalte at han 'lytter til naturens stemme'. I dette ligger tanken om at naturen forteller mennesket om mennesket tar for mye av den. Derfor må mennesket være forsiktig i naturen. Denne tanken har også et fremtidsaspekt – naturen skal bevares for fremtidige generasjoner, for de trenger naturen like mye som oss.⁵⁹ «Naturen har også kraft og noe å si» nevnte den ene informanten, og påpekte at man ikke skal skjelle naturen ut eller gi den stygge navn, for «da kan det ene og andre skje».⁶⁰ Den åndelige forståelsen av naturen mener Johnsen også handler om at Gud Fader, Skaperen, gir oss mennesker av sine gaver, og derfor er det også viktig å være takknemlig og vise ærbødighet

---

⁵⁷ Ibid., s.64.

⁵⁸ Ibid., s.69.

⁵⁹ Ibid., s.35.

⁶⁰ Ibid., s.32.

ovenfor naturen og naturens gaver. Johnsen skriver at dette reflekterer et sakramentalt syn på naturen og fruktene vi mennesker høster fra naturen.⁶¹

Et begrep som kan benyttes på to forskjellige måter på nordsamisk er *diida*. En *diida* oversettes ofte med overtro eller tegn. Det kan enten knyttes til et bestemt og avgrenset fenomen. For eksempel kan det være at skjæra bringer bud om besøk på vei, eller at stjerneklar himmel på nyttårsaften betyr at det blir mange multer neste sommer. Men *diida* kan også fortelle om hva man bør eller ikke bør gjøre, og da har *diida* gjerne en oppdragelsesfunksjon ovenfor barn. Et eksempel kan være at foreldrene ber små barn om å ikke rote i bålet, «*ellers mister reinkalven din synet*».⁶² Noen av informantene til Johnsen forkastet også enkelte ritualer eller skikker og kalte disse for en *diida*, og enkelte informanter skilte klart mellom åndelige skikker og kristne skikker – da ble skikker som ble regnet som åndelige skikker i ikke-kristen forstand forkastet. En av informantene mente at kristne skikker likevel kunne ha rot i gammelsamisk tradisjon.⁶³

3.4 Refleksjon

Det virker fornuftig å la seg inspirere av kontekstuell teologi med fokus på nordamerikansk urfolksteologi som har fellestrekk med samisk tradisjon. Det at Johnsen også samler inn samisk tradisjonsmateriale under utarbeidingen av samisk kontekstuell teologi er informativt. Johnsen viser respekt og interesse for samisk kultur, tradisjon og åndelighet. Han er ydmyk men likevel veldig tydelig på at han er teolog, og påpeker selv at det kan ha påvirket informantene hans. Innsamlingen av samiske tradisjoner og riter er dog begrenset til nordsamisk område, hovedsakelig fra reindriftssamer, så det er ikke nødvendigvis representativt for hele samefolket.

---

⁶¹ Ibid., s.62-63.

⁶² Ibid., s.36.

⁶³ Ibid., s.37-38.

4 KIRKELIG FORSONINGSARBEID I SÁPMI

4.1 Tore Johnsens bidrag til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi

Før jeg fortsetter med tematikken kontekstuell teologi vil jeg introdusere Johnsens arbeid med kirkelig forsoningsprosesser i Sápmi. Grunnen til dette er at jeg i siste kapittel vil drøfte den samiske kontekstuelle teologiens rolle i forsoningsarbeidet. Derfor er det nødvendig å se nærmere på forsoning og tilgivelse først.

I 2013 var Tore Johnsen og Line M. Skum redaktører av en bok om kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi. Boken var resultat av et samarbeid mellom Kirkelig utdanningscenter i nord og Samisk kirkeråd, med støtte fra bispedømmerådene i Nord-Hålogaland, Sør-Hålogaland og Nidaros. Johnsen selv skrev bokas første kapittel, «Menneskers arbeid eller Guds gave? En teologisk drøfting av forsoning med henblikk på forsoningsprosesser i Sápmi». ⁶⁴ Der tar han opp forsoning fra et overordnet blikk. Konteksten for dette bør være klar med tanke på den historiske gjennomgangen tidligere i denne oppgaven – Den norske kirke har bidratt med tanke på myndighetenes assimileringpolitikk. Da trodde de fleste som utgjorde kirken feilaktig at hjalp de ‘hedenske’ samene til sivilisasjon og kristen livsførsel. I dag burde vi i hvert fall vite bedre, og det minste kirken kan gjøre er å anerkjenne at samefolket er like mye verdt som majoritetssamfunnet og vise seg villig til å hjelpe til med å lege de dype sårene som den har forårsaket.

4.2 Forsoningens fire nivåer

Johnsen skriver at forsoning er et relasjonelt begrep. Han mener at forsoning innebærer en prosess der partene blir fremmedgjorte ovenfor hverandre etter en konfliktsituasjon, før de går sammen om å forsøke å rette opp de brutte relasjonene. Forsoning berører både fortid, nåtid og fremtid. Man må takle og bearbeide en fortid preget av vonde følelser og fiendskap, forholde seg til den andre parten på en ny måte her og nå, og samarbeide om å finne et felles fremtidsmål å arbeide mot. ⁶⁵

---

⁶⁴ Johnsen «Menneskers arbeid eller Guds gave? En teologisk drøfting av forsoning med henblikk på forsoningsprosesser i Sápmi», s.13-32.

⁶⁵ Ibid., s.14-15.

Johnsen trekker frem den sørafrikanske teologen John W. de Gruchy sine fire nivåer å snakke om forsoning: teologisk nivå, personnivå, gruppenivå og politisk nivå. Forsoning på *teologisk nivå* handler om hvordan Gud forsonet verden med seg selv gjennom Kristus. Forsoning på *personnivå* innebærer forsoning mellom individer. Forsoning på *gruppenivå* er forsoning mellom sosiale eller kulturelle grupper, og forsoning på *politisk nivå* er forsoning gjennom politisk initierte prosesser. Selv om nivåene er greie å skille fra hverandre, mener likevel Johnsen at forsoningsprosessene er mer komplekse og intrikate, siden nivåene på flere måter kan gli inn i hverandre:

Forsoning mellom samer og majoritetsbefolkningen er i utgangspunktet knyttet til gruppenivået. Samtidig vil slik grupperelatert forsoningsproblematikk i stor grad også komme til uttrykk i samspillet mellom individer på personnivå, og i samfunnets offisielle holdning og behandling av samisk kultur, språk og samfunnsliv på politisk nivå. Disse nivåene, og den virkeligheten de refererer til, griper altså inn i hverandre. [...] Det er behov for å ha blick for hvordan relasjoner på henholdsvis personnivå, gruppenivå og politisk nivå virker sammen, da disse ofte forutsetter og legitimerer hverandre.⁶⁶

Johnsen påpeker at det er viktig å merke seg en skiftning i den teologiske forståelsen av forsoning, som har beveget seg i større grad fra et personsentrert nivå mot gruppe- og politisk nivå, og at perspektiver fra Det nye testamente belyser problemstillinger fra forsoningsprosesser på nettopp gruppenivå og politisk nivå. Dette får innvirkninger på forståelsen av Den norske kirkes samfunnsansvar.

4.3 Forsoningsprosessens fire steg

4.3.1 Erkjennelse

Det er fire steg i en forsoningsprosess, ifølge Johnsen, som både må være med for at forsoning kan finne sted, og som må komme i en viss rekkefølge. Rekkefølgen er vesentlig, samtidig som partene i en forsoningsprosess sannsynligvis vil bevege seg frem og tilbake mellom stegene.

---

⁶⁶ Ibid., s.15.

Det første steget forsoningsprosessen er ifølge Johnsen *erkjennelse*. Når en relasjon er blitt ødelagt av en konflikt, ligger dette i konfliktens historie, og konfliktpartene trenger å anerkjenne og forholde seg til historien. Etter en konflikt må offerets historie bli fortalt og offeret trenger å bli lyttet til. Den som har krenket eller begått ugjerningen trenger også å anerkjenne offerets historie og snakke sant om det inntrufne. Men dette er ikke alltid like lett, og ofte kommer de som har krenket noen med unnskyldninger for det de har gjort, med det resultatet at de som er ofre blir tvunget til å glemme og fortrenge sin smertefulle historie. Dette kaller Johnsen for *falsk forsoning*, noe som i praksis slett ikke er forsoning men mer som et nytt overgrep på gang. Det er viktig at *sannheten* kommer fram, og der er svært viktig at alle parter snakker sant om konfliktens historie. Både offeret og krenkeren kan ha fortrenget i hvert fall deler av det inntrufne, og slike blinde punkter i historien må avdekkes sånn at begge parter kan få et mer nyansert bilde med perspektiver fra begge sider. Et annet problematisk element i konflikthistorien kan være at den som har krenket eller begått en ugjerning ikke nødvendigvis innser eller er klar over det, og derfor er det viktig å adressere og erkjenne *ubevisste* krenkelser.⁶⁷ På gruppenivå og politisk nivå vil erkjennelse føre til at de kollektive fortellingene utfordres i forsoningsprosessen, både lokalt og nasjonalt.⁶⁸

4.3.2 Anger

Det andre steget Johnsen beskriver er *anger*. Anger er tungt vektlagt i teologiske tradisjoner, og er også svært relevant fra et allment perspektiv. Den som har krenket eller begått en ugjerning må *berøres* av hvordan handlingen har rammet offeret, og leve seg inn i offerets historie selv om det kan være vondt å konfrontere noe man selv har forårsaket. Anger er et uttrykk for en slags omvendelsesprosess, og den som har krenket får et sterkt behov for å beklage ugjerningen i et forsøk på å ordne opp. Johnsen påpeker at det andre steget bør nyanseres:

Ordet anger gir mening når vi snakker om forsoningsprosesser der enkeltpersoner bærer personlig skyld for utførte handlinger. Slik vil det ikke alltid være når vi snakker om forsoning på gruppenivå eller politisk nivå. Her kan man i mange tilfeller ha situasjoner hvor mennesker ikke bærer personlig skyld for handlinger utført i fortid

---

⁶⁷ Ibid., s.16-17.

⁶⁸ Ibid., s.17.

eller nåtid. Like fullt er det meningsfullt å snakke om ansvar i slike situasjoner, da uretten ofte lever videre som et sosialt, strukturelt eller politisk fenomen.⁶⁹

I disse tilfellene vil individer i den gruppen som har begått en krenkelse kunne føle ubehag, sorg eller smerte når de oppdager uretten i samfunnet og hvilken part man selv tilhører. Johnsen mener denne følelsen er nært beslektet med anger, da begge deler handler om samvittigheten som vekkes. Sosial samvittighet på gruppenivå også er en form for samvittighet.

4.3.3 Gjenopprettelse

Forsoningsprosessen tredje steg mener Johnsen er *gjenopprettelse*. Dette steget ser fremover – eller mer spesifikt, begge partene i en konflikt begynner å legge grunnlaget for å arbeide for en ny fremtid sammen. Det er hovedsakelig *relasjonen* mellom den som har krenket og offeret for krenkelsen som endres. For den krenkende parten er det viktig å være villig til å utfordre og endre gammelt tankesett som lar uretten fortsette. Men de fleste vil nok vegre seg for denne delen av forsoningsprosessen, da det koster den krenkende parten mye. Men dette steget er nødvendig hvis ikke offeret skal betale prisen i tillegg. Først når krenkeren har betalt, kan reell forsoning forekomme. Gjenopprettelse handler om å balansere den skjeve maktfordelingen mellom den som har krenket og offeret. I utgangspunktet må det ha vært et skjevt maktforhold mellom partene, og etter krenkelsen har skjedd er denne skjevheten som oftest enda større. Derfor må maktforholdet omfordeles i relasjonen. Dette gjelder forsoning innen både personnivå, gruppenivå og politisk nivå, men Johnsen understreker også viktigheten av gjenopprettelse på teologisk nivå. Forskjellen mellom en verdslig og teologisk forståelse av forsoning går på at mennesker ikke har noen forutsetning for å gjenopprette relasjonen til Gud som er blitt ødelagt av synden, så Gud har gjenopprettet relasjonen helt alene gjennom Kristi korsfestelse og død. Dette gjør forsoning til Guds gave, og ikke et arbeid på lik linje mellom to parter slik som forsoning på de øvrige nivåene.⁷⁰

---

⁶⁹ Ibid., s.18.

⁷⁰ Ibid., s.19-20.

4.3.4 Forsoningsprosessens fjerde steg: Tilgivelse.

Tilgivelse er det fjerde og siste steget i forsoningsprosessen, ifølge Johnsen. I likhet med anger handler tilgivelsessteget om å berøres av den andre partens historie, men denne gangen handler det om at offeret skal se og gjenkjenne krenkeren sin menneskelighet, og gi slipp på uretten som har blitt begått i fortiden.

Johnsen mener at det hovedsakelig først er etter at partene i en forsoningsprosess har gått igjennom stegene erkjennelse, anger og gjenopprettelse at tilgivelse kan finne sted. Tilgivelse er derfor mer en prosess enn en engangshendelse, et resultat av sorg og helbredelse:

Det er først når offerets verdighet er gjenreist, at bønner om å tilgi ikke betyr selvutslettelse. Det er først når en ny og frigjort framtid er muliggjort, at det å tilgi ikke betyr å fornekte seg selv.⁷¹

På det teologiske nivået mener Johnsen at det er en stor svakhet at man i alt for stor grad hopper rett fra angersteget til tilgivelsessteget uten å reflektere over gjenopprettelsessteget i en forsoningsprosess. Men å vektlegge tilgivelse er ikke ensbetydende med at tilgivelse er noe som kan kreves eller fortjenes, da tilgivelse faktisk er gitt som en gave fra offerets side på alle nivåene. Og først når tilgivelse er gitt som en gave fra offerets side, vil den være frigjørende for alle parter i konflikten også. Men selv om den som har begått en ugjerning ikke kan kreve eller fortjene tilgivelse, kan parten likevel bidra til at det blir lettere for offeret å tilgi, ifølge Johnsen.⁷²

Mange tenker at tilgivelse handler om å glemme en ugjerning, men Johnsen foreslår at tilgivelse heller handler om å *huske på en annen måte enn før*, og slik muliggjøre en annen historie mellom krenkeren og den krenkede. Dette krever mye av *begge* parter: krenkeren må ta inn over seg sin egen rolle i ugjerningen, men offeret må være villig til å legge fra seg offerrollen.⁷³

---

⁷¹ Ibid., s. 20-21.

⁷² Ibid., s. 20.

⁷³ Ibid., s.22-23.

Tilgivelse tilknyttet politiske og sosiale forsoningsprosesser byr også på en utfordring. Når det gir mening å snakke eller be om tilgivelse for utførte krenkelser der en eller flere enkeltpersoner bærer personlig skyld, blir det vanskeligere å be om tilgivelse på gruppe- eller politisk nivå etter at en ugjerning eller krenkelse har blitt begått av og mot tidligere generasjoner. I dette henseende er det kanskje mer aktuelt å skille mellom et individualisert skyldsperspektiv og tilgivelse i *Corporate guilt*-perspektivet.

*Corporate guilt handler om at en kollektiv enhet bærer med seg skyld, selv om det ikke er direkte forbindelse mellom personer som har personlig skyld og personene som nå representerer kollektivet...*⁷⁴

...skriver Johnsen og sammenligner det med et forretningselskap som pådrar seg skyld. Han mener dette er et relevant perspektiv i kirkelig sammenheng. Kirken utgjøres ikke bare av enkeltmedlemmer, men er også et kollektiv og institusjon, og i teologisk kontekst «*en organisk enhet gjennom tid og rom*».⁷⁵ I lys av corporate-guilt-perspektivet vil offisielle representanter for Den norske kirke legitimt kunne be om tilgivelse fra samefolket. Man må derimot passe på å ikke skape et opplevd press om tilgivelse uten å være trygg på at det allerede har skjedd en endring i maktbalansen og relasjonen til samefolket, så ikke bønner om tilgivelse virker mot sin hensikt. Johnsen påpeker at nettopp en bønn om tilgivelse fra Den norske kirke ble følt som et press fra taternes side, og derfor bidro det til at den forsoningsprosessen brøt sammen i 1998. I akkurat dette tilfellet mener Johnsen at en offentlig og tydelig beklagelse i mange tilfeller ville vært å foretrekke, som et tidligere steg i forsoningsprosessen.⁷⁶

4.4 To øvrige perspektiver: Forsoning som punktuelle hendelser og forsoning som mål

Selv om Johnsen sier at forsoning er en *prosess* med fire steg med en gitt rekkefølge, påpeker han også at det finnes to andre måter å forstå forsoningsbegrepet på: forsoning som *hendelse*, og forsoning som *mål*. Forsoning kan altså forstås som en hendelse eller en rekke punktuelle hendelser underveis igjennom forsoningsprosessen. Han eksemplifiserer med tre slike hendelser – Kong Olavs åpning av det første offisielle Sametinget i 1989, Kong Haralds

---

⁷⁴ Ibid., s.21.

⁷⁵ Ibid., s.21-22.

⁷⁶ Ibid., s. 22.

offisielle beklagelse til samefolket i 1997, samt Kirkemøtets tydelige vedtak samme år. Men det betyr ikke nødvendigvis at partene er forsonet enda, derimot er disse eksemplene ekte forsoningserfaringer som viser at forsoningsprosessene går rett vei. Den siste forståelsen av forsoning, altså forsoning som mål, blir en forståelse av begrepet som et fullkomment og endelig mål som alltid vil ligge foran oss.

På et teologisk nivå kan man også snakke om forsoning både som hendelse, prosess og mål. «*Teologisk forstått er forsoning en eskatologisk virkelighet i spenningen mellom 'allerede' og 'ikke ennå'*»⁷⁷ skriver Johnsen. Forsoning som et endelig fullkomment mål blir et oppfylt fremtidshåp, samtidig som Guds forsoning med verden allerede kan erfares i bruddstykker fordi Gudsriket allerede har brutt inn i verden ifølge den kristne tro, mener Johnsen. På den måten blir forsoningen både punktuelle hendelser og erfart prosess.

4.5 Andre stemmer om begrepene *forsoning* og *tilgivelse*

Nå ønsker jeg å sammenligne Johnsens syn på begrepene *forsoning* og *tilgivelse* med to sekulære filosofer – Hannah Arendt og Charles L. Griswold. Som tidligere nevnt har jeg valgt disse to i et forsøk på å skape et større rom jeg kan fortolke Johnsens arbeid med forsoning innenfor.

4.5.1 Hannah Arendt

Hannah Arendt var en tysk jøde som vokste opp i Königsberg i Østpreussen. Hun tok doktorgrad i filosofi i 1929 om kjærlighetsbegrepet hos Augustin, etter å ha studert under datidens ledende filosofer Husserl, Heidegger og Jaspers. Da Hitler kom til makten flyktet hun til Paris, hvor hun arbeidet for organisasjonen WIZO som blant annet jobbet med å redde jødiske barn i Europa. I 1940 flyktet Arendt til New York, hvor hun levde av å skrive bøker, artikler og essays. Hun var svært opptatt av uavhengighet, og hennes filosofi preges av nonkonformisme eller 'ikke-tilpassethet' og samfunnskritikk.⁷⁸

---

⁷⁷ Ibid., s.23.

⁷⁸ Vetlesen, «Innledning» i: Arendt *Vita Activa. Det virksomme liv*, s.9.

Et av temaene Arendt tar opp i sitt store verk *Vita Activa* går rett inn i tematikken tilgivelse. Hun skriver om handlingens særegne problem – at handlingen ikke kan gjøres ugjort når den først er begått, og at fremtiden blir preget av kaotisk uvisshet med tanke på konsekvenser og omfang grunnet handlingen. Handlinger generelt er derfor preget av ugjenkallelighet og uoverskuelighet. De to hjelpemidlene mennesket har for å komme denne ugjenkalleligheten og uoverskueligheten i møte er *løfter* og *tilgivelse*.

Som det eneste tilfellet vokser her det forløsende middelet mot ugjenkalleligheten og uoverskueligheten ved de prosessene den har satt i gang ikke ut av en annen og potensielt høyere evne, men ut av handlingens egne muligheter. Det forløsende middelet mot ugjenkallelighet – mot det at man ikke kan reversere det som en gang er gjort, til tross for at man ikke visste og ikke kunne vite hva man gjorde – ligger i menneskets evne til å tilgi. Og det forløsende middelet mot uoverskuelighet – og dermed mot den kaotiske uvissheten ved det fremtidige – ligger i evnen til å gi og holde et løfte.⁷⁹

Slik jeg tolker Arendt, mener hun at bøtemidlet mot en ugjerning er tilgivelse. Arendt skriver at disse to egenskapene, *tilgivelse* og *løfte*, henger sammen i den forstand at tilgivelsen forholder seg til fortiden, og at det å gi og holde et løfte blir en veiviser inn i fremtiden. Konsekvensen av en manglende evne til å tilgi ville ifølge Arendt vært at handlingens konsekvenser aldri ville stoppet opp men fulgt mennesket fra handlingen ble begått og ut livet. Slik ville mennesket blitt sitt eget offer. Hun sammenligner dette med trollmannens læregutt som ikke klarer å finne trylleformelen som roer ned de forheksede feiekostene igjen. Konsekvensen av manglende evne til å gi og holde løfter ville vært at mennesket ikke ville vært i stand til å fastholde sin egen identitet, mener hun, og dermed ville mennesket vært fanget i «*menneskehjertets mørke, tvetydigheter og selvmotsigelser*». Det er gjennom løftene mennesket avlegger og skal holde at det konstituerer sin egen identitet.

«*Begge evnene er derfor kun virksomme på betingelse av pluraliteten, i nærvær av de andre, som er med oss og som handler med oss*» skriver Arendt. Dette er fordi man kan vite hvordan andre mennesker vil handle som svar på handlingene en selv begår.⁸⁰ Løfter og tilgivelse er altså sosialt betinget. Johnsen virker enig med Arendt på dette punktet når han skriver at

---

⁷⁹ Arendt *Vita Activa. Det virksomme liv*, s.243.

⁸⁰ *Ibid.*, s.243.

forsoning er et relasjonelt begrep. Han understreker i hvert fall implisitt viktigheten av den relasjonelle tillitten som må bygges opp mellom partene i en konfliktsituasjon gjennom anger- og gjenopprettelsesstegene, og maktbalansen som må utlignes i forholdet mellom offer og krenker.

Ugjenkallelige handlinger kan, ifølge Arendt, bare motvirkes med tilgivelse og løfter, og derfor er det svært farlig å begå handlinger utenfor det hun kaller de menneskelige anliggenders område. Inngripen i naturen som ikke bare har til hensikt å observere naturens prosesser har innført ugjenkallelighet og uoverskuelighet utenfor menneskelige anliggenders område, og dermed finnes det ikke noen måte å forløse handlingen på. Man kan ikke be naturen om tilgivelse etter en ugjenkallelig handling. Arendt mener at...

...nettopp i slike forsøk og i deres skjebnesvangre følger viser det seg at den menneskelige makten som springer ut av handlingsevnen er enorm, og at den uten handlingens iboende forløsende midler uunngåelig vil ta makten over menneskene og ødelegge livsbetingelsene for dette mektigste av alle jordens vesener.⁸¹

Dette faller rett inn i tradisjonell samisk åndelighet, som har naturen i fokus. Naturen og alt levende skal behandles med respekt. Kanskje man kan be de underjordiske om tilgivelse i en samisk forståelseshorisont, men selve naturen leges ikke ved at noen sier unnskyld til den. Jeg finner det interessant at jeg ikke kan lese noen mening rundt aspektet naturødeleggelse og tilgivelse i Johnsens arbeid med forsoning.

Innenfor det menneskelige anliggenders område mener Arendt at Jesus fra Nasaret var den første som åpenbarte hva tilgivelse kan utrette. Selv om denne oppdagelsen av tilgivelsens kraft ble uttalt i religiøs sammenheng først, bør man ta oppdagelsen på alvor også i en verdslig sammenheng. Johnsen gjør altså motsatte grep i forhold til Arendt, for han benytter seg av sekulær forsoningsteori og benytter denne i teologiske rammer.

---

⁸¹ Ibid., s.244-245.

Arendt påpeker at politisk filosofi har utelukket et høyt antall ekte politiske erfaringer på grunn av den religiøse sammenhengen disse erfaringene er oppdaget i. Det gjelder også flere at Jesu læresetninger. Jesus hevdet at det ikke bare er Gud som har makten til å tilgi synder. Ifølge Arendt forkynner Jesus at tilgivelse ikke kommer fra Gud gjennom et menneskelig medium, men tvert imot at tilgivelse må skje mellom mennesker for at Gud skal kunne tilgi dem. Her henviser hun til Fadervår og setningen «*tilgi oss vår skyld, slik også vi tilgir våre skyldnere*», samt ordene Jesus uttrykket fra korset da han var i ferd med å dø – «*Far, tilgi dem, for de vet ikke hva de gjør*». ⁸² Sistnevnte er den egentlige grunnen til at mennesker skal tilgi hverandre. Mennesket vet ikke hva de gjør når de begår en ugjenkallelig handling, i og med at de fremtidige konsekvensene alltid er uforutsigbare. Johnsen mener det er viktig å adressere og erkjenne ubevisste krenkelser som har blitt begått uten at den krenkende parten er klar over det som et steg i forsoningsprosessen. Men det ser ikke ut til at han er enig med Arendt at de ubevisste krenkelsene er den egentlige grunnen til at mennesker skal tilgi hverandre. Johnsen ser heller ikke ut til å være enig med Arendt at mennesket har plikt til å tilgi hverandre. Han mener tilgivelse først kan forekomme når de øvrige trinnene i forsoningsprosessen er unnagjort.

Om mennesket begår en ugjenkallelig handling med viten og vilje, bortfaller den menneskelige plikten å tilgi hverandre, skriver Arendt. Først på den ytterste dag vil forbrytelser kunne tilgis eller dømmes av Gud, men dette vedgår ikke mener hun. Forseelser forekommer derimot daglig, og det forseelsene som må tilgis og glemmes for at menneskelivet skal kunne gå videre og menneskene kan forbli frie. Og friheten og begynnelsen er, ifølge Arendt, både uhyrlige og uhyre farlige evner som mennesket kun kan håndtere gjennom viljen til å skifte meninger og begynne på nytt. ⁸³

Tilgivelsens motsetning er hevnen, skriver Arendt. Hevnen er en handling i form av en 're-aksjon' som er bundet til den opprinnelige handlingens iboende potensielle kjedereaksjon som sprer seg som virus i løpet av hevnen reagerende gjerning. Kjedereaksjonen vil binde alle aktører til én handling slik at de ikke kan agere lenger, bare re-agere. Hevnen er beregnelig, tilgivelse uberegnelig, fordi tilgivelsen representerer en ny start i tillegg til å være

---

⁸² Matt 23:34

⁸³ Arendt *Vita Activa. Det virksomme liv*, s.245-246.

den eneste reaksjonen man ikke kan belage seg på siden den kommer uventet. Tilgivelse kan befri begge parter i en konfliktsituasjon fra følgene fra fortidens ugjenkallelige handling ettersom tilgivelse er en handling av selvstendig art, altså ubetinget av den ugjenkallelige handlingen. Tilgivelse og hevn står som motsetninger til hverandre, og på grunn av dette mener Arendt at straff er det eneste reelle alternativet til tilgivelse fordi straff ikke vil føre til en kjedereaksjon som fortsetter i det uendelige. Hun mener at mennesket ikke makter å tilgi om man ikke kan velge å forholde seg til motparten på en annen måte, og eventuelt straffe, og at overtredelser som ikke lar seg straffe er de overtredelsene mennesket har problemer med å tilgi. Arendt viser til Kants begrep 'det radikalt onde' om det vi ikke klarer å tilgi eller straffe men kun møte med vold.⁸⁴ Jeg kan ikke se at Johnsen drar inn begrepet straff på noen som helst måte i forhold til forsoningsbegrepet som et alternativ til tilgivelse, selv om han påpeker at noen krenkelser kan være av så alvorlig grad at det er umulig for offeret å tilgi.⁸⁵

Tilgivelse er personavhengig, mener Arendt. Det er ikke handlingen som er senter for tilgivelsen, men personen som har utført den. Å tilgi en urett er å tilgi den som har begått uretten. Det er kjærligheten til den andre som gjør at man makter å tilgi. Arendt utdyper dette:

I historien om kvinnen som fikk sine synder tilgitt forener Jesus dette personlige elementet med kjærligheten: 'Hun har fått sine mange synder tilgitt, derfor viser hun så stor kjærlighet. Men den som får lite tilgitt, elsker lite.' Og for den oppfatningen at bare kjærligheten har makten til å tilgi, taler det at kjærligheten så udelt er rettet mot den 'hvem' noen er, at den er tilbøyelig til å ettergi mye, kanskje alt.⁸⁶

Deretter problematiserer Arendt kristendommens syn på kjærligheten som den eneste kraften som kan tilgi. Fordi kjærligheten gjør at mennesket kan bli blind for den han/hun elsker sine negative sider og ugjenkallelige handlinger, gjør kjærligheten også at mennesket får skylapper i forhold til sine verdslige bindinger. Derfor skiller kjærligheten også de elskende fra omverdenen. Bare barnet, resultatet av de elskendes kjærlighet til hverandre, kan dra dem tilbake til jorda, mener Arendt, som også skriver at kjærligheten ikke bare er apolitisk men også antipolitisk fordi den mangler tilhørighet i verden. Derimot mener hun at det som

---

⁸⁴ Ibid., s.246-247.

⁸⁵ Johnsen «Menneskers arbeid eller Guds gave? En teologisk drøfting av forsoning med henblikk på forsoningsprosesser i Sápmi», s.22.

⁸⁶ Arendt *Vita Activa. Det virksomme liv*, s.248.

tilsvarende kjærlighet i menneskelige anliggende områder best kan betegnes som 'respekt' – en form for politisk vennskap som ikke trenger nærhet eller intimitet.⁸⁷ Det virker på meg som om Arendt er inne på noe av det samme som Johnsen når Johnsen skriver om henholdsvis stegene anger, gjenopprettelse og tilgivelse i en forsoningsprosess med henblikk på å se det menneskelige ansiktet til motparten.

Tilgivelse har aldri blitt tatt på alvor i politikken, ifølge Arendt, men det har derimot løfter. Hun mener at kontraktsteorien har stått i sentrum for politikken i hvert fall siden romerne.

Fremtidens uoverskuelighet [...] vokser på den ene side frem fra det uutgrunnelige menneskehjertet, som en 'trassig og formørket ting': den stammer altså fra den grunnleggende upåliteligheten ved mennesket, som aldri kan innestå for hvem det er i morgen. På den annen sin skyldes denne uoverskueligheten pluralitetens medium, som handlingen beveger seg i for så vidt som følgene av en handling ikke går frem av gjerningen selv, men av relasjonsveven som den slår inn i, eller av den konstallasjonen som et fellesskap av jevnbyrdige utgjør, der alle har den samme handlingskapasiteten.⁸⁸

Arendt skriver om en dobbelt uvisshet knyttet til fremtiden – at prisen for å være fri er at mennesket ikke har fullkommen tillit til seg selv, og at prisen for gleden over å ikke være alene og vissheten om at livet ikke bare er en drøm er at mennesket ikke kjenner følgene [av handlinger?] og at man ikke vet hva fremtiden vil bringe. Løfter er innenfor menneskelige anliggendes områder den evnen som har som oppgave å motvirke den doble uvissheten, i hvert fall til den grad at man ikke er nødt til å velge det eneste andre alternativet som også kan skape orden i menneskelige anliggendes områder, nemlig selvbeherskelse og herredømme over andre. Arendts begrunnelse er at løftet, med sine avtaler og kontrakter, er den eneste passende evnen for å ivareta frihet uten suverenitet. Om en statsmakt misbruker løftet for å regjere med herredømme og suverenitet, mister løftene «*sin bindende kraft og opphever seg selv*».⁸⁹

---

⁸⁷ Ibid., s.248-249.

⁸⁸ Ibid., s.250.

⁸⁹ Ibid., s.250.

4.5.2 Charles L. Griswold

Forsoning er ikke et tema hos Arendt, men det står i sentrum hos Johnsen. Derfor vil jeg se om Griswold kan utvide forsoningsperspektivet til Johnsen. Charles L. Griswold er filosof og professor ved Boston University. Han har skrevet en bok om tilgivelse i sekulær kontekst. Griswold spør seg hva ordet tilgivelse faktisk er eller betyr, og påpeker at det er et overraskende komplekst og flyktig ord.

I utgangspunktet kan det se ut til at menneskets drøm om forsoning, uansett om det er politisk eller personlig, ikke kan oppnås gjennom tilgivelse fordi tilgivelsen forsøker å gjøre en ugjerning ugjort. Likevel er det et faktum at vi ikke bare kan gå tilbake i tid og gjøre om en allerede utført ugjerning. Det betyr at man tilsynelatende har begrensede valgmuligheter som enten er nært beslektet med glemsel, unngåelse, rasjonalisering eller pragmatisk akseptering av ugjerningen. Griswold ønsker likevel å forklare på hvilken måte tilgivelse gjør en ugjerning ugjort på både politisk og mellommenneskelig plan. Han skriver også at en av hans mest fundamentale teser i arbeide med boken er at tilgivelse kommer med vilkår: tilgivelse ikke har blitt gitt eller mottatt bare fordi en av partene tror eller føler at den er blitt gitt eller mottatt.⁹⁰

Griswold peker på fem begreper som er nært beslektet og ofte forvekslet med tilgivelse. Begrepene er *politisk unnskyldning*, *økonomisk tilgivelse*, *politisk benådning*, *rettslig benådning* og *metafysisk tilgivelse*. Jeg kommer til å fokusere på det første begrepet, *politisk unnskyldning* videre fordi det er et svært relevant begrep i forhold til forsoningsprosesser i Sápmi. Dette er også tematikk Johnsen tar opp i forbindelse med gruppenivå og politisk nivå.

Griswold eksemplifiserer *politisk unnskyldning* med at staten offisielt ber om tilgivelse for en urett de har begått mot en folkegruppe, eller at to parter i en konflikt innenfor en folkegruppe eller organisasjon offisielt blir bedt om å tilgi hverandre i borgerforsoningens navn.⁹¹ Har tilgivelse og unnskyldning en politisk dimensjon? spør Griswold. I en bred forstand kan man si det, mener han, om man ser på tilgivelse og forsoningsprosesser hvor vold er betinget eller

---

⁹⁰ Griswold *Forgiveness. A Philosophical Exploration*, s.xv.

⁹¹ *Ibid.* s.xvii.

til og med motivert av ugjerningenes politiske og sosiale kontekst. Det samme kan sies om mindre åpenbare politiske hendelser som for eksempel voldsutøvelse i ekteskap eller familieliv til privatpersoner grunnet underliggende politiske eller sosialkontekstlige årsaker. I en slik bred forstand kan man si tilgivelse kan være politisk, uten at man har klart å isolere politikkenes distinktive rolle i selve tilgivelsen.⁹²

På politisk nivå trekker Griswold frem det han kaller *mange-til-mange*-utvekslinger av unnskyldninger, hvor en talsperson for enten myndighetene, eller en organisert gruppe, institusjon eller organisasjon ber om unnskyldning for en ugjerning. Den gruppen mennesker talspersonen ber om unnskyldning ovenfor kan være en gruppe mennesker som er kollektivt innlemmet i en stat, organisert gruppe, institusjon eller organisasjon, eller en gruppe mennesker som ikke tilhører noen av disse men som i likhet med de andre menneskene i den ikke-organiserte gruppen har vært offer for en ugjerning eller urett.⁹³ Griswold belyser tematikken med en hendelse fra USA, hvor The university of Alabama ba om unnskyldning for medvirkning til slaveri. Den offisielle beklagelsen ble godt mottatt av mange, men møtte også motsigelser hvor det ble argumentert med at universitetet har endret seg siden tiden før den amerikanske borgerkrigen.

*Therefore, an apology from this body for thoughts and actions of those long deceased, actions at least, which are criminal by modern standards, imputes the lives and reputations of the innocent as well as the guilty, and in that injustice compounds the negative effect of our greatest American tragedy.*⁹⁴

Griswold mener motsigelsene ville vært fatale i en mellommenneskelig tilgivelseskontekst, men spør seg om det samme gjelder ved politisk unnskyldning. For å se på det, konkluderer Griswold med at å be om unnskyldning (eng. apology) innebærer at den som ber om unnskyldning også aksepterer ansvar, hvis ikke hadde unnskyldningen bare vært en måte å unnskyldes (eng. excuse) på og et forsøk på å rettferdiggjøre en ugjerning. Man må også reflektere over hvem sitt ansvar som blir akseptert. Griswold påpeker at den som skrev motsigelsen ser ut til å tro at unnskyldningen ble gitt på vegne av alle som arbeider og

---

⁹² Ibid., s.135.

⁹³ Ibid., s.146-147.

⁹⁴ Ibid., s.147-148.

studerer ved universitetet nå. Men 'universitetet' kan være en abstrakt enhet, mener Griswold. Når det er snakk om mennesker som levde i fortiden og ikke nåtiden vil det i praksis være den abstrakte enheten 'universitetet' som har ansvaret. Da tildeles ikke skylden nåværende studenter og professorer, men den abstrakte enheten.⁹⁵

Er det rart å tilgi eller bli tilgitt i tilfeller der det ikke er noen reell relasjon mellom personer som inngår i konfliktens parter eller mellom nålevende aktører? Griswold kan ha et poeng med tanken på at den abstrakte enheten 'universitetet' han snakker om kan være skyldige og ha ansvaret for å be om unnskyldning. Johnsen er inne på noe av det samme når han presenterer *corporate-guilt*-begrepet. På den måten kan den krenkende partens representanter be om tilgivelse selv om partens representanter ikke har personlig skyld. Arendt er opptatt av at ugjenkallelige gjerninger kun kan forløses ved hjelp av tilgivelse eller straff, men hun tar ikke stilling til ugjenkallelige gjerninger som er blitt begått før representanten for den krenkende siden ble født. Likevel er hun kanskje litt inne på tematikken når hun skriver at mennesket blir fanget i en spiral av aksjon og re-aksjon resten av livet uten forløsning. Som representant for Den norske kirke og majoritetssamfunnet føler jeg ingen personlig skyld i overgrepene som har blitt begått mot samefolket. Likevel føler jeg for å vise at jeg som etterkommer fra tidligere generasjoner har lært av forfedrenes feil. Jeg ønsker å ta samiske tradisjoner og åndelighet på alvor. Jeg tror samiske tradisjoner og åndelighet kan være berikende i det pluralistiske verdensbildet og jeg har stor respekt for samer som føler behov for at representanter for den abstrakte enheten 'kirka' eller 'majoritetssamfunnet' ber om tilgivelse.

Griswold definerer seks betingelser som en som ber om unnskyldning bør møte for å få tilgivelse. Den første betingelsen er å anerkjenne det faktum at den eller de som har krenket faktisk er skyldig(e). Den andre er å ta avstand fra ugjerningene gjennom anerkjennelsen av skyld, og ta avstand fra seg selv som gjerningsperson/gruppe. Den tredje er å vise anger ovenfor den/de som har blitt krenket. Den fjerde går på å forplikte seg til å bli en person/gruppe som ikke krenker, og å vise dette gjennom gjerninger og ord. Den femte er at man må vise at man forstår hvilken skade krenkelsen har forårsaket fra offerets perspektiv. Den sjette betingelsen er å forklare hvordan krenkelsen kunne hende samt hvordan den

---

⁹⁵ Ibid., s.149.

krenkende hendelsen ikke er et reelt uttrykk for hvordan det fullstendige bildet av krenkeren som person eller gruppe – altså vise frem sitt menneskelige og ikke sitt monstrøse ansikt. Griswold påpeker også at den femte og sjette betingelsen kun er nødvendig for mellommenneskelig tilgivelse, ikke politisk unnskyldning.⁹⁶ Johnsens fire steg i forsoningsprosessen går mye på det samme som Griswolds seks betingelser. Johnsens erkjennelsessteg innebefatter Griswolds to første betingelser – anerkjenne og ta avstand fra begåtte ugjerninger. Johnsens andre angersteg blir Griswolds tredje betingelse som er å vise og uttrykke anger ovenfor den/de krenkede i tillegg til den femte betingelsen hvor man må ta inn over seg hva man har forårsaket. Johnsens gjenopprettelsessteg er en handling som retter seg mot fremtiden i form av å endre på gammelt tankesett og etablere nye, mens Griswolds fjerde betingelse går på å forplikte seg til endring og vise at man gjør det gjennom gjerninger og ord. Johnsens tilgivelsessteg skiller seg fra Griswolds betingelser fordi Johnsens steg går ut på at offeret må klare å se den krenkende partens menneskelige ansikt og så tilgi, mens Griswolds sjette betingelse går på at krenkeren skal forklare hvordan hendelsen kunne inntreffe og vise frem sitt menneskelige ansikt ovenfor offeret for hendelsen. Griswold ser ut til å ha et enveisrettet syn på betingelsene, mens Johnsen ser ut til å tenke på forsoning som en prosess fra begge partenes side.

En enkeltperson eller gruppe mennesker som har begått urett, kan tilgis, fordi man ikke kan utelukke at den/de har et potensiale til å endre seg i moralsk forstand, mener Griswold. Derfor kan man heller ikke hevde at alle som begår urett er ‘moralske monstre’. En ugjerning er heller ikke prinsipielt utilgivelig, mener han, men det finnes tilfeller der ugjerningen er av så grov karakter at det kan bli umulig for ofrene å legge fra seg de vonde følelsene. I disse tilfellene mener han at overgriperne er utilgivne, i alle fall på personlig og mellommenneskelig nivå. Griswold spør seg om det finnes ugjerninger i så stor skala at man ikke kan godta en berettiget unnskyldning på politisk nivå. Det er et svært relevant spørsmål han stiller fordi det gjerne er slike store ugjerninger man faktisk ber om unnskyldning for på det politiske nivået.⁹⁷ Griswold utdyper spørsmålet:

One cannot declare a priori that there are duly offered apologies that are unacceptable ‘in principle’, no matter what. For what would the principle be? The

---

⁹⁶ Ibid., s.149-150.

⁹⁷ Ibid., s.172.

*phenomenology of the subject amply shows that apologies are demanded, and sometimes genuinely offered, even when the wrongs in question are unimaginably large. [...] It would be pointless to demand an apology one could never accept. [...] But it may be the case, in a way that is analogous to the 'unforgiven', that an apology is rightly unaccepted, even though it is offered in a way that meets all of the relevant criteria. What would make such an apology rightly unaccepted?*⁹⁸

Griswold skriver at selv om den krenkende parten ber om unnskyldning på et passelig tidspunkt, og at den krenkede parten forstår at unnskyldningen ikke er en forespørsel om tilgivelse, kan det hende at den/de som har blitt krenket fremdeles er for sint(e) eller såret til å ta inn over seg unnskyldningen. De sårede følelsene kan absolutt være berettiget, men siden det ikke er et krav at sinne og sårhet må opphøre på den krenkedes side for å kunne godta en politisk unnskyldning konkluderer Griswold med at en politisk unnskyldning ikke kan bli avvist på bakgrunn av sinne og sårede følelser. Under absolutt alle andre forhold mener Griswold at den krenkede parten har rett til å avvise en politisk unnskyldning. Terskelen for å akseptere en politisk unnskyldning er derfor lavere enn terskelen for å tilgi på det mellommenneskelige plan.⁹⁹ Tore Johnsen virker ganske bastant med tanke på de fire stegene han mener er nødvendige for å kunne oppnå forsoning, med den følgen at terskelen antakelig vil være like stor for å godta en politisk unnskyldning som tilgivelse på mellommenneskelig plan.

For at en person skal kunne hevde å ha tilgitt noen, mener Griswold det må oppfylles seks kriterier: Man må ta avstand fra hevnen, moderere sin egen følelse av harme ovenfor den som har krenket, forplikte seg til å legge vekk langvarige negative følelser ovenfor den som har krenket, se på krenkeren med nytt blikk, omforme sitt eget syn på offer-rollen, og til slutt henvende seg til krenkeren og klare å kommunisere at man har tilgitt den krenkende parten. I forhold til å godta en unnskyldning på politisk nivå, er det fremdeles nødvendig at den krenkede parten tar avstand fra hevntanker. Derimot er det ikke noe krav om å møte det andre og tredje kriteriet på politisk nivå. Det fjerde kriteriet, å se på den som har krenket med et nytt blikk, vil være nødvendig i en eller annen variant på politisk nivå i og med at den krenkede parten må tørre å stole på at den krenkende parten forholder seg til en felles ny norm eller moral som begge partene deler. Til en viss grad gjelder også det femte kriteriet i tilfellene

---

⁹⁸ Ibid. s.173.

⁹⁹ Ibid., s.173.

hvor identitetsfølelsen til de som har blitt krenket endres som følge av det nye blikket på den som har begått krenkelsen. Det sjette kriteriet krever at begge partene må gjensidig forstå og forholde seg til at det har blitt bedt om unnskyldning, og at unnskyldningen har blitt akseptert, hvis unnskyldningen skal være gyldig.¹⁰⁰

Er forsoning på et nasjonalt plan en umulighet uten at det det innebærer en politisk unnskyldning? Griswold drøfter dette i forbindelse med Vietnamkrigen hvor USAs øverste myndigheter og militærledelse tok fatale valg som forårsaket en enorm mengde dødsfall og overgrep både ovenfor sine egne soldater og i enda større grad Vietnams sivilbefolkning. Likevel har myndighetene i USA forsøkt å tie i hjel den meningsløse Vietnamkrigen i flere tiår og mistenkeliggjort alle Vietnamkrigsveteranene som i kjølvannet av krigen fikk store psykiske problemer. Så oppsto det en mulighet for forsoning da det ble besluttet å lage et minnesmerke til minne om Vietnamkrigen i Washington DC, i den såkalte 'the National Mall'.¹⁰¹ Det var dog en kontroversiell beslutning, hvor spørsmålet om hvordan man skulle huske krigen ble sentrum for uenigheten. Resultatet ble til gjennom en gruppeinnsats fra flere parter, minnesmerket 'The Vietnam Veterans Memorial'.¹⁰² Griswold spør hva man husker, hva man glemmer, hva som blir sagt og hva som forblir usagt også gjennom minnesmerket.

Fortiden, og ikke minst det å bli løst fra den, er viktig for Arendt. Dette virker det også som Johnsen er opptatt av når han skriver at forsoning og tilgivelse kanskje heller handler om å huske på en ny måte enn det handler om å glemme ugjerningene. Innen empirisk psykologi er det de siste årene blitt enighet blant forskerne om at hukommelse eller minne er...

*...a dynamic medium of experience shaped by expectancies, needs and beliefs, imbued with emotion, and enriched by the inherently human capacity of narrative creation.*¹⁰³

---

¹⁰⁰ Ibid., s.174.

¹⁰¹ The National Mall er et slags parkområde som har flere minnesmonumenter fra amerikansk historie, og Det hvite hus ligger også på området.

¹⁰² Griswold *Forgiveness. A Philosophical Exploration*, s.197-198.

¹⁰³ Ibid., s.199.

Griswold mener at det ikke betyr at det ikke finnes noe skille mellom å huske fortiden på rett eller gal måte, men at det kan bli vanskelig og komplisert å skille mellom riktig og gal måte å huske på når fortiden som skal huskes er av narrativ art. Dette gjelder i enda større grad når minnet er et kollektivt minne på politisk eller sosialt plan, og krig er tema. Kollektive minner blir ofte kontrollert av politikken, ifølge Griswold, og politisk makt kan utøves basert på falske eller oppstykkede og forvrengte kollektive minner, i hvert fall kortsiktig. I forhold til samisk selvforståelse har samefolket definitivt blitt definert av myndighetenes og kirkas assimileringpolitikk, som også har gitt forvrengte kollektive minner om samefolket blant majoritetsbefolkningen. Noen av disse forvrengte kollektive minnene ser ut til å sitte hardt igjen også, i og med at en så stor prosentandel av samene opplever diskriminering og mobbing på grunn av etnisitet ifølge de empiriske undersøkelsene.

Ved flere tilfeller har de som sitter på den politiske makten i et land forsøkt og klart å påvirke kollektive minner, mener Griswold, gjennom blant annet tekst som er skrevet på minneplaketter. På den samme måten har også den politiske makteliten ofte klart å utslette kollektive minner av motsigende art. I tilfellet med minnesmerket 'The Vietnam Veterans Memorial' er det en blanding av sannhet, minne og glemsel som ikke bare er et resultat av politisk påvirkning og maktutøvelse. Traumatet som ble påført og formet av det kollektive krigsminnet er svært komplekst, noe som også gjenspeiles i selve minnesmerket. Minnesmerket uttrykker ikke bare et spesifikt syn på krigen, skriver Griswold, men den lærer også nåtidens generasjon og de kommende generasjonene hvordan man skal huske krigen.¹⁰⁴

Etter en lang og detaljer beskrivelse av dette minnesmerkets utforming¹⁰⁵, konkluderer Griswold med at den bidrar til å lege samle sår i amerikansk krigshistorie. Kort fortalt er det både en åpen men også en lukket konstruksjon formet som en bok hvis Vietnamkrigkapittel er avsluttet men hvor historien fremdeles er uskrevet, samtidig som Vietnamkrigen ligger som en flenge i amerikansk jord på myndighetenes grunn. Siden navnene på alle som døde eller forsvant under Vietnamkrigen er skrevet på svart granitt med finslipt og blank overflate,

---

¹⁰⁴ Ibid., s.199-200.

¹⁰⁵ Ibid., s. 201-206.

tvinger det også den som går og leter etter et navn til å se sitt eget speilbilde og dermed sette seg selv inn i konteksten og reflektere over hva hans/hennes egen rolle ville vært i krigen.¹⁰⁶

Minnesmerket ble en forsonende suksess, men den forsonende og terapeutiske egenskapen minnesmerket har avhenger også av hva minnesmerket velger å tie om. Minnesmerket tier først og fremst om begrunnelsen for å gå i krig. Griswold skriver at minnesmerket derfor tilbyr en terapeutisk forsoning uten å stille noen til ansvar for den grusomme krigen, og uten at noen at det har forekommet noen politisk offisiell unnskyldning eller bønn om tilgivelse.¹⁰⁷ Minnesmerkets forsøk på forsoning er likevel preget av at det ignorerer en del essensielle spørsmål. Den spør ikke om krigen kan rettfærdiggjøres på noe vis, eller om soldatene som gikk i krig bærer et moralsk ansvar, eller om tiden er inne for offisielle unnskyldninger på flere fronter. Fordi disse spørsmålene aldri blir tatt opp, vil de også forbli ubesvarte, og en slik trykkende stillhet kan ikke forties i all evighet, mener Griswold. Lærer man ikke av fortiden, vil de samme feilene bli gjort igjen og igjen, slik Arendt påpeker vil skje med ugjenkallelige gjerninger som ikke blir forløst. Og det er nettopp dét tilgivelse og politisk unnskyldning ønsker å bryte med på sine respektive områder, skriver Griswold.¹⁰⁸

4.6 Refleksjon

Det jeg umiddelbart legger merke til i Johnsen's arbeid med forsoningsbegrepet, er de tre måtene å forstå forsoning på – som punktuelle hendelser, prosess og endelig mål. Johnsen ser ut til å legge hovedvekt på forsoning som prosess. Arendt derimot ser ut til å vektlegge tilgivelse som punktuelle hendelser, og det får jeg også inntrykk av at Griswold også gjør.

Arendts påstand er at tilgivelse er den menneskelige egenskapen som har evne til å forløse tidligere ugjenkallelige handlingers bindinger til gjerningsmannen, såfremt disse har skjedd innen menneskelige anliggendes områder. Derimot mener hun at ugjenkallelige handlinger som skjer utenfor menneskelige anliggendes områder ikke kan tilgis heller. Det får meg til å lure på om det er mulig for samefolket å tilgi majoritetssamfunnet når styresmaktene offisielt sier unnskyld samtidig som de fortsetter å gjøre stor inngripen i naturen ved å for eksempel

---

¹⁰⁶ Ibid. s.206.

¹⁰⁷ Ibid., s.207.

¹⁰⁸ Ibid., s.209.

bygge ut vindmølleparker i tradisjonelle samiske beiteområder. Naturen vil jo aldri bli den samme igjen etter slike store inngrep. Natur og naturåndelighet er tross alt en stor og viktig del av den samiske arven.

Jeg stiller også spørsmål om forsoningsprosesser forutsetter tilgivelse, slik Johnsen mener, eller om det går an å forsones selv om tilgivelsen uteblir. Griswold skriver at Vietnamkrigsminnesmerket i hvert fall hadde forsonende egenskaper når det aldri ble uttalt noen politisk unnskyldning, men han er tydelig på at dette ikke vil holde på sikt med så mange ubesvarte spørsmål hengende i lufta. Personlig spør jeg om forsoning kan bety at offeret lærer seg å leve side om side med krenkeren uten å tilgi.

Arendt har valgt å ikke problematisere tilgivelse av ugjenkallelige handlinger når disse har blitt begått av fortidens generasjoner, men det gjør Griswold og Johnsen. Griswold konkluderer med at en institusjon/gruppe kan være en symboliserende abstrakt enhet som kan bære om unnskyldning uten at de nålevende representantene er personlig ansvarlige for sine forfedres gjerninger. Dette høres for meg ut som måten Johnsen bruker *corporate-guilt*-begrepet, hvor Den norske kirke som en slags abstrakt enhet kan bære skylden uten at de individuelle nålevende medlemmene har personlig skyld ovenfor samefolket.

5 SAMISK KONTEKSTUELL TEOLOGI

Nå vil jeg trekke tråden tilbake til Johnsens utvikling av samisk kontekstuell teologi, og forsøke å se på hvordan dette arbeidet kan bidra til kirkelige forsoningsprosesser i Sápmi.

5.1 Fra nordamerikansk til samisk kontekstuell teologi

Johnsen ser på overføringsverdien mellom ‘Native American theology’ og samisk kontekst. En parallell mellom nord-amerikansk og samisk kontekst er begrepet ‘urbefolkning’, og Johnsen påpeker at urbefolkningsbegrepet blir brukt om en opprinnelig befolkning i et området som har blitt utsatt for kolonisering. Urbefolkningen anser fremdeles seg selv som forskjellig fra majoritetssamfunnet, og gjør det de kan for å holde på sin rett til å videreføre egen kultur og forvalte sine rettmessige landområder.¹⁰⁹ Men mens den nord-amerikanske urbefolkningens gjenreisning har skjedd innenfor et religiøst rom knyttet opp mot revitaliseringen av før-kristne åndelige tradisjoner, har samefolkets kulturkamp hovedsakelig foregått i et politisk rom, og mangler derfor den religiøse kulturforankringen, skriver Johnsen.¹¹⁰ Som man kan se ut i fra den historiske konteksten, har mye av samisk språk, fortellinger og verdier overlevd assimileringspolitikken grunnet læstadianismen. Læstadius var flink til å fortolke bibeltekster på en måte som passet godt med samefolkets oppfatning av naturen og virkeligheten. Samtidig var læstadianismen preget av puritansk og konservativ tankegang med fokus på omvendelse til rett tro. Johnsen påpeker derfor at det paradoksalt nok er på grunn av læstadianismen at samenes før-kristne tradisjoner og språk har blitt forvaltet innenfor en kristen tolkningsramme. Erfaringer fra andre land viser at...

...tre eller fire generasjoner etter at en kirke har festet seg i en kultur, reiser lokale teologer seg og kjemper med spørsmål om hvordan evangeliet forholder seg til deres kulturelle tradisjoner. [...] Spørsmålet er om vi ikke nå ser starten på en liknende prosess innenfor samisk kirkeliv, og aner konturene av en samisk kontekstuell teologi.¹¹¹

---

¹⁰⁹ Johnsen *In the circle of life. Analyse av nord-amerikansk urfolksteologi og vurdering av dens overføringsverdi til en samisk-kirkelig kontekst – basert på et casestudy av Dr. Jessie Saulteaux Resource Centre, Canada* (Spesialavhandling, T. Johnsen, 1997), s.37.

¹¹⁰ *Ibid.*, s.39.

¹¹¹ *Ibid.*, s.41-42.

Det Johnsen understreker videre er nødvendigheten for samer å våge å nærme seg sin egen tradisjon med åpenhet, og unngå å se på sin kulturelle arv fra andres synsvinkler. Med utgangspunkt i den kristne skapertroen mener han at det er rimelig å holde fast ved tanken på at Gud også var tilstede samisk kultur før majoritetssamfunnets kristne misjonærer og statens assimileringpolitikk fikk påvirke dette. Ut ifra den kristne inkarnasjonstroen mener Johnsen at Gud gjennom Den hellige ånd også ønsker å 'inkarnere' evangeliet i kulturen, i tillegg til å ha gjort det allerede på skjulte måter selv om kristningen har foregått under brutale rammer gjennom assimileringspolitikken historie. Johnsen skriver:

Jeg mener også tanken om 'urfolkets gamle testamente', holdt sammen med tanken om den universelle Kristus, som korrigerer, bekrefter og oppfyller en kulturell tradisjon, gir et spennende – om ikke uproblematisk – utgangspunkt for å nytolke samisk tradisjon i lys av evangeliet.¹¹²

Som et teologisk eksperiment ser Johnsen på den tradisjonelle samiske symbolikken rundt sola. Om man trekker en parallell til første moseboks andre kapittel, hvor vannkilden er et sterkt symbol på den guddommelige livskilden, og konteksten er det regnfattige og tørre Midt-Østen, kan det være rimelig å se på sammenhengen mellom solas livstruende fravær i nord om vinteren og samenes forståelse av sola som formidler av guddommelig livskraft. Det samiske sol-symbolet ble følgelig ofte plassert i midten av runebomma/sjamantromma hvor de innrissede tegnene symboliserer kosmos. I samenes gammer var det ildstedet som sto i sentrum, og ga liv og varme gjennom den kalde vinteren. Johnsen mener at nettopp slik tankedrodding rundt tradisjonell samisk symbolikk kan hjelpe til med å gi samene respekt for sin kulturelle arv, også i en moderne verden.¹¹³

5.2 Utforsking av lávvuen som kirkerom og dens liturgiske muligheter

Tore Johnsen og den sørsamiske presten Bierna Leine Bientie samarbeidet om en gudstjeneste under samiske kirkedager i Jokkmokk i 2004. Hovedgudstjenestene der ble holdt i en 'storlávvu', med tradisjonell organisering av lávvuens indre rom i stor grad beholdt, inkludert et ildsted i sentrum. Den sirkelformede boplassen med tydelig avgrensning av inngangspartiet

---

¹¹² Ibid., s.43.

¹¹³ Ibid., s.44-45.

mot et ildsted i midten er en minimum to tusen år gammel samisk boform, ifølge Johnsen. Den samme innredningen finner vi i dag i lávvuen. Det indre rommets organisering er også sirkelformet rundt ildstedet árran. Árran ble regnet som et hellig sted fra gammel tid av. Blant annet kunne ildstedet representere solen, og solen igjen hadde en fremtredende symbolikk i tradisjonell samisk trostradisjon og religion. Árran var i tillegg det stedet man mente gudinnen Sáráhkka bodde under i gammel samisk religion, og denne gudinnen var assosiert med både jord og ild, og forbundet med fruktbarhet. Det var vanlig å gi daglig offer til Sáráhkka i ildstedet, gjerne i form av drikkeoffer. I samisk-kristen kontekst er også árran et naturlig midtpunkt, men da knyttet opp mot Treenigheten, og særlig Kristus, mener Johnsen. Kristus som Logos er lyset som gir verden liv¹¹⁴ og Kristus blir da det livgivende midtpunktet eller ‘sola’ i verdens lávvu. Som den inkarnerte Kristus er han også her og nå som den frelsende og livgivende flammen i en kald vinternatt, et samlingspunkt som forener mennesker og lyser opp vår nestes ansikt, forsoner mennesket med Gud og gjør den brutte sirkelen hel.

*Han er den livgivende ilden som har forbundet seg med jorda. Han er den nye Adam av adama, det nye mennesket tatt av jorda. Gjennom inkarnasjonen har han forenet seg selv med hele skaperverket.*¹¹⁵

Bak árran er ‘rommet’ som kalles boaššu, som brukes som en slags kjøkkenavdeling med oppbevaring av mat. I boaššu ble også hellige gjenstander som den samiske runebommen goavddis oppbevart i gammel tid og tradisjon. Stedet regnes som hellig, og man får ikke lov til å trå over eller gå inn der utenom visse anledninger av åndelig eller rituell art. I lávvugudstjenesten var derfor boaššu godt egnet til oppbevaring av nattverdselementene.

På hver side av árran dannes to halvsirkler, hvor man tradisjonelt sitter eller ligger i lávvuen, og etter gammel skikk har disse ‘rommene’ blitt organisert på en spesifikk måte. Generelt har foreldrene sittet nærmest boaššu, og små barn har sittet nær sin mor på den ene siden mens større barn har sittet på den andre siden. Utenfor dette sitter drenger, og ytterst sitter gjester.

---

¹¹⁴ Joh 1,4

¹¹⁵ Johnsen *Kirkerom – liturgi – kosmologi. Et samisk perspektiv*, 28.05.2020, https://kirken.no/globalassets/kirken.no/samisk-kirkeliv/dokumenter/fagartikler/liturgi---kirkerom/kirkerom---liturgi---kosmologi.-et-samisk-perspektiv_tore-johnsen.pdf (4.Liturgisk og teologisk tilrettelegging)

Under lávvugudstjenesten var det derfor naturlig at liturgen som har ledelsen sitter nærmest boaššu.

I møtet mellom gudstjenesten og lávvuen som kirkerom, med all symbolikk og samisk tradisjon dette rommet er fylt med, oppsto det nye og spennende liturgiske elementer. Særlig mye oppmerksomhet ble gitt avslutningen av nattverden da Bierna Bientie uannonsert helte den gjenværende vinen etter nattverden i jorden ved árran under åpningsgudstjenesten, etterfulgt av Tore Johnsen med samme gjerning under avslutningsgudstjenesten.

Det var en sterk opplevelse for mange. Det oppleves som knyttet til samisk tradisjon, og jorda og skaperverket ble løftet inn som en del av den virkeligheten som gudstjenesten tydelig omfavnet.¹¹⁶

Selv om tilbakemeldingene og reaksjonene stort sett var positive, ble det også møtt med kritikk. En prestekollega av Johnsen ga en bekymret tilbakemelding med spørsmål om de hadde begynt å ofte til Sáráhká. Bientie og Johnsen drøftet hva de skulle gjøre ved senere anledninger uten å konkludere. Johnsen har i ettertid tenkt på å utvikle et nytt liturgisk ledd som utdyper mer tanken bak handlingen, og kommer med et forslag som ser slik ut:

L: Kristus, vi heller vinen i jorda i troen på at du utøste ditt blod så hele skaperverket forløses.

(Vinen helles i jorden ved ildstedet. Liturgen gjør Korstegn.)

A: Alt som er skapt lengter etter å få del i friheten som Guds barn skal eie i herlighet.¹¹⁷

5.3 Joik og salmer

Tore Johnsen har kommet inn på joikens betydning og funksjon i forhold til naturen og samisk åndelighet, men Johnsen står i en nordsamisk tradisjon hvor joik har blitt uglesett og forsømt fra kirkelig hold. I sørsamisk område har derimot Bierna Bientie, Anna Jacobsen og Frode Fjellheim våget å la seg inspirere av joik i forbindelse med melodisetting av liturgiske

---

¹¹⁶ Ibid., (2.Case: Samiske kirkedager 2004)

¹¹⁷ Ibid., (4.Liturgisk og teologisk tilrettelegging)

ledd og samiske salmer. Bakgrunnen for dette var at Bientie og Jacobsen var i gang med å utvikle en sørsamisk liturgi, men ikke klarte å få det sørsamiske språket til å passe til de tradisjonelle liturgiske melodiene. Gjennom Åarjelsaemien Gærhkoetjelemen Moenehtse (ÅGM)¹¹⁸ ble det foreslått kontakt med komponisten Frode Fjellheim. Fjellheim nektet å tilpasse de tradisjonelle liturgiske melodiene i Den norske kirkes høymesseliturgi, men han ønsket å ta utgangspunkt i joik for å lage helt ny liturgisk musikk til sørsamene. Bientie skriver:

Det var mange motstridende tanker å forholde seg til. Og det var mange følelser som knyttet seg til spørsmålet om joik skal brukes i kirken. Heldigvis hadde ingen av oss i ÅGM opplevde [sic!] på nært hold den sterke fordømmingen av joik som forekom i lule- og nordsamiske områder. Men også vi hadde fått med oss i vår barnelærdom at joiken ikke var 'helt bra'.¹¹⁹

Som teolog kom Bientie frem til at det ikke fantes noen gode teologiske argumenter mot bruken av joik i kirkelig sammenheng til tross for fortidens demoniserende gufs. Fjellheim påpeker også at det å ta joik inn i kirkerommet ikke er annerledes enn at for eksempel sang og musikk i afrikans kirkelig kontekst preges av lokale tradisjoner der. Fjellheim understreker dog at han har unngått å bruke personjoik i kirka.¹²⁰

5.4 Tore Johnsens samiske katekisme.

Boken *Jordens barn, solens barn, vindens barn. Kristen tro i et samisk landskap* er Tore Johnsens forsøk på å lage en samisk katekisme. Jeg vil komme med eksempler fra første kapittel.

Johnsen begynner med å skildre samenes smertefulle følelser rundt assimileringspolitikken. Tidlig på 1900-tallet tok mange samiske barn avstand fra eget opphav og kulturarv. I dag mener Johnsen denne smerten kan overføres til sammenhengen 'global økologisk krise' fordi mennesket kanskje er i ferd med å miste evnen til å føle sin plass i den store

---

¹¹⁸ Utvalg for sørsamisk kirkeliv

¹¹⁹ Bientie «Frode Fjellheim går nye veier: Joik i liturgien – en mulig umulighet», i *Kirke i kultur og kontekst. Praktisk kirkelig årbok 2007*, red. Stephen Sirris (Tromsø: KUN, 2007) s.63-64.

¹²⁰ Ibid., s.66.

skaperverkshelheten. Gud er *Livets Gud*, skriver Johnsen, og tro handler om å innse at livene våre ligger i Skaperens hender. Denne påstanden knytter Johnsen opp mot Luthers forklaring til første trosartikkel i sin katekese. Han konkluderer med at trosartikkelen ikke bare handler om å «*se Guds himmel over våre liv*», men også å se vår egen plass i skaperverket.¹²¹

Johnsen beskriver den store helheten som skapelsens store vev, og vår egen kropp er det som knytter oss til skapelsesveven. Gud tok et stykke jord og former det til menneske før han blåste livspust i det.¹²² Mennesket er en jordskapning, og i tillegg gir Gud mennesket oppgaven å forvalte jorden han selv er tatt fra.¹²³ Men i dag har mennesket blitt en trussel for skaperverket, mener Johnsen.¹²⁴

I filmen *Veiviseren* sitter Áigin alene i lávvuen med noaidien Ráste. Ráste forteller om *Det store, evige fellesskapet*, og hvordan alt levende er knyttet til dette med usynlige bånd, skriver Johnsen. Når Áigin ikke forstår, holder Ráste hendene over munnen til Áigin så han ikke får puste. Ráste sier til ham:

*Du ser ikke luften, men du er knyttet til den med ubrytelige bånd. [...] du kan ikke rive deg løs fra Det store, evige fellesskapet, men du kan glemme at du er knyttet til det.*¹²⁵

Johnsen forteller videre om en eldre same som snakket med ham om å lytte til naturens stemme. Han skriver at det går ut på å ferdes varsomt i naturen og ikke drive rovdrift. I denne delen av kapittelet presenterer Johnsen materiale fra sitt arbeid med samisk naturteologi på en lett forståelig måte for leseren av boka, og henviser til flere av ritene samt myten om hunden på dommedag.¹²⁶ Deretter utforsker han naturåndeligheten og helhetsperspektivet i en større kontekst og viser til materiale fra spesialavhandlingen om nordamerikansk urfolksteologi, med fokus på 'livets sirkel'-perspektivet, med Skaperen i sentrum av sirkelen, og med mennesket som ikke naturlig finner sin plass i skaperverkets helhet og derfor trenger åndelig

---

¹²¹ Johnsen *Jordens barn, solens barn, vindens barn. Kristen tro i et samisk landskap*, s.15-16.

¹²² 1 Mos 2,7

¹²³ Johnsen *Jordens barn, solens barn, vindens barn. Kristen tro i et samisk landskap*, s.17.

¹²⁴ *Ibid.*, s.18.

¹²⁵ *Ibid.*, s.19.

¹²⁶ *Ibid.*, s. 20-26.

hjelp for å lære å finne egen plass i 'livets sirkel'.¹²⁷ Johnsen oppsummerer kapittelet med tradisjonell samisk visdom. «*Lytt til naturens stemme! Lev i takknemlighet til Skaperen for jordens gaver! Velsign alt som lever!*»¹²⁸

5.5 Konkluderende refleksjon over hvordan Johnsens arbeid med samisk teologi kan bidra i kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi.

Tore Johnsens arbeid med samisk kontekstuell teologi særpreges av at han har en fot godt plantet i den abstrakte enheten 'kirka' og dens tradisjoner samtidig som han har en fot godt plantet i samefolket gjennom gener og arv. I tillegg knytter han sitt teologiske arbeid opp mot et større, verdensvidt urfolksperspektiv gjennom arbeidet med nordamerikansk urfolksteologi.

Johnsen er tydelig på hva den historiske konteksten til samene i Norge er, og hvilke overgrep norske myndigheter har begått mot samefolkets tradisjoner, kultur og språk. Samtidig gjør han det uten å rette en beskyldende pekefinger mot majoritetssamfunnet, og uten å fremheve samefolkets offerrolle mer enn nødvendig. Jeg vil tro at denne 'nøytraliteten' *kan bidra* til å åpne øynene til lesere av Johnsens avhandlinger og bøker for problematikken, også om de tilhører majoritetssamfunnet. Dette gjelder særlig hvilken smerte samefolket har blitt påført gjennom tap av kultur, språk, verdighet og tilhørighetsfølelse.

Som representanter for den abstrakte enheten 'kirka' er det viktig å sette seg inn i hva samisk åndelighet og før-kristne tradisjoner faktisk er for å kunne vite og forsøke å forstå hva disse tradisjonene innebærer fremfor å bare forkaste disse på grunn av kollektiv forutinntatthet i majoritetssamfunnet, som igjen er sterkt preget av tidligere generasjoners tidvis aggressive assimileringspolitikk. Johnsen eksponerer sine lesere for både samisk språk, kultur og tradisjon som kan være vanskelig tilgjengelig for majoritetssamfunnet på generell basis. For å klare å oppnå ekte forsoning tror jeg det er essensielt for kirka og majoritetssamfunnet å ta samisk åndelighet på alvor.

---

¹²⁷ Ibid., s.26-27.

¹²⁸ Ibid., s.28-29.

Johnsen forsøker også å tilrettelegge for samefolket å tolke kristendommen inn i deres egen rammer og kultur, slik at de ulike tradisjonene 'snakker sammen' på en god måte. Toveis kommunikasjon og gjensidig respekt er alfa omega om vi i kirka og samefolket ønsker forsoning. Kanskje noen vil protestere mot et bilde av Kristus i komager, men jeg er også ganske sikker på at en blåøyd og blond Jesus er like fjern fra virkeligheten som en samisk preget Kristus. Det virker som om Johnsens stemme i hvert fall bidrar til å legge et grunnlag for flere av forsoningsprosessens steg, men ekte forsoning vil også avhenge av alle konfliktpartenes representanter sine innstillinger til hverandre og grunnsyn på hverandre i møtet med den samiske teologiens innhold.

Gud skapte verden og alt som lever i den. Hvorfor skulle han ikke forstå samisk på lik linje med alle andre språk som eksisterer i skaperverkets store helhet?

Referanseliste

- Arendt, Hannah (1996) *Vita Activa. Det virksomme liv*. Oversatt av Christian Janss (2012-utgave). Oslo: Pax Forlag A/S
- Bevans, Stephen B. og Katalina B. Tahaafe-Williams (2012) *Contextual Theology for the Twenty-First Century*. Havertown: James Clarke Company, Limited.
- Bientie, Bierna L. (2007) Frode Fjellheim går nye veier: joik i liturgien – en mulig umulighet. i: *Kirke i kultur og kontekst. Praktisk kirkelig årbok 2007*, redigert av Stephen Sirris, s.63-67. Tromsø: KUN – Kirkelig utdanningscenter i nord.
- Elstad, Hallgeir og Per Halse (2002) *Illustrert norsk kristendomshistorie*. Bergen: Fagbokforlaget
- Griswold, Charles L. (2007) *Forgiveness. A Philosophical Exploration*. New York: Cambridge University Press
- ILO-konvensjonen sak 169
- Johnsen, Tore (1997) *In the circle of life - analyse av nord-amerikansk urfolksteologi og vurdering av dens overføringsverdi til en samisk kirkelig kontekst*. Studentoppgave, Oslo: Tore Johnsen
- Johnsen, Tore (2005) *Sámi luondduteologija. Samisk naturteologi – på grunnlag av nålevede tradisjonsstoff og nedtegnede myter*. Studentoppgave, Stensilderie D, redaktør Roald E. Kristiansen. Tromsø: Institutt for religionsvitenskap/SVF
- Johnsen, Tore (2007) *Jordens barn, solens barn, vindens barn. Kristen tro i et samisk landskap*. Oslo: Verbum forlag
- Johnsen, Tore (2010) Kirkerom – liturgi – kosmologi. Et samisk perspektiv. (Foredrag på Nordisk kirkeromskonferanse, Tromsø, 28.05.2010). Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/samisk-kirkeliv/dokumenter/fagartikler/liturgi--kirkerom/kirkerom---liturgi---kosmologi.-et-samisk-perspektiv_tore-johnsen.pdf [lest 12.02.2020]
- Johnsen, Tore (2013) Menneskers arbeid eller Guds gave? En teologisk drøfting av forsoning med henblikk på forsoningsprosesser i Sápmi. I: *Erkjenne fortid – forme framtid. Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi. Praktisk kirkelig årbok 2013*, redigert av Tore Johnsen og Line M. Skum, s.13-31. Stamsund: Orkana forlag AS.

- Johnsen, Tore (2014) Urfolk og folkekirke – et samisk perspektiv på folkekirkedebatten. I: *Vor kristne og humanistiske arv - betraktninger ved 200-årsjubileet for Grunnloven*. Trondheim: Nidaros Domkirkes Restaureringsarbeiders forlag, s.239-255.
Tilgjengelig fra: https://kyrkja.no/globalassets/kirken.no/samisk-kirkeliv/dokumenter/fagartikler/urfolk-og-folkekirke.-et-samisk-perspektiv-pa-folkekirkedebatten_tore-johnsen.pdf [internett] [lest 21.10.2019]
- Kirkemøtets sak KM 14.1/19 fra 2019 *Bakgrunn og historie*. Vedlegg til saksdokument.
Tilgjengelig fra: https://kirken.no/globalassets/kirken.no/om-kirken/slik-styres-kirken/kirkemotet/2019/saksdokumenter/km_14_1_19_bakgrunn_historie.pdf
[Lest 14.10.2019]
- Kristiansen, Roald E. (2014) Den norske kirken og det samiske. I: Lindmark, Daniel og Olle Sundström (red.) 2016 *De historiska relationerna mellan Svenska kyrkan och samerna. En vetenskaplig antologi*. Bind II, del V, s. 1053-1084. Skellefteå: Artos & Norma bokforlag. Tilgjengelig fra:
<https://www.svenskakyrkan.se/filer/33%20Kristiansen%20NY.pdf>
[Lest 11.09.2019]
- Midtbøen (2015) *Diskriminering av samer, nasjonale minoriteter og innvandrere i Norge. En kunnskapsgjennomgang*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning. Tilgjengelig fra:
<https://samfunnsforskning.brage.unit.no/samfunnsforskning-xmlui/handle/11250/2440432> [Lest 11.02.2020]
- Nergård, Jens-Ivar (2013) Fremmedgjøring av samisk selvforståelse. i: *Erkjenne fortid – forme framtid. Innspill til kirkelig forsoningsarbeid i Sápmi. Praktisk kirkelig årbok 2013*, redigert av Tore Johnsen og Line M. Skum, s.47-64. Stamsund: Orkana forlag AS.
- Sáгат «En samisk kamp mot vindmøller» Tilgjengelig fra:
<https://www.sagat.no/leder/leder/19.16574> [Lest 18.03.2020]
- Vetlesen, Arne Johan (1996) Innledning. I: Arendt, Hannah (1996) *Vita Activa. Det virksomme liv*. Oversatt av Christian Janss (2012-utgave). Oslo: Pax Forlag A/S